

Universiteit Utrecht (MA) Cultureel Erfgoed

Koloniale architectuur, omstreden erfgoed?

Een masterscriptie over koloniale architectuur als erfgoed in vergelijkend perspectief .

Zeyneb Dabbabi
Begeleidend docent: Dr. Erik Nijhof
Augustus 2011

Inhoudsopgave

Deel I

Inleiding	3
Hoofdstuk 1 Stedelijke planning en architectuur in koloniale tijden	10
1.1 Het begin	10
1.2 De koloniale stad	15
Hoofdstuk 2 Koloniale architectuur als gekoesterd erfgoed	17
2.1 Antigua	17
2.2 Willemstad	23
2.3 De rol van koloniale architectuur in de citymarketing van Antigua en Willemstad	26
2.4 Deelconclusie: Koloniale architectuur als gekoesterd erfgoed	39

Deel II

Hoofdstuk 3 Koloniale architectuur in verval	40
3.1 Stads geschiedenis en koloniale architectuur	40
3.2 Pijnlijke geschiedenis, herinnering en identiteit in Tunis	43
Hoofdstuk 4 Erfgoedtoerisme en koloniale architectuur	47
4.1 Erfgoedtoerisme gedefinieerd	47
4.2 Erfgoedtoerisme en de eigendomskwestie verbonden	50
Conclusie	52
Bijlage: Kaarten	55
Bibliografie	58
Internetbronnen	60
Bronnen afbeeldingen	60
Bronnen kaarten	60

Inleiding

Al reizend door Derde Wereldlanden in Afrika, Azië en Latijns-Amerika komt men heel wat restanten van architectuur uit de koloniale tijd tegen. Als men bijvoorbeeld door de smalle steegjes van Willemstad op het eiland Curaçao wandelt en de hoge herenhuizen aan de kade bekijkt, is de Nederlandse bouwstijl uit de zeventiende eeuw onmiskenbaar. Het is daarom niet vreemd dat deze stad ‘het Amsterdam van het westelijk halfrond’ wordt genoemd. Het gebied werd in 1634 door de Nederlandse West-Indische Compagnie veroverd. Al snel werd hier een havenstad aangelegd, in 1680 waarschijnlijk vernoemd naar de stadhouder Willem III. Er zijn nog vele gebieden en gebouwen te vinden die een Nederlandse bouwstijl hebben of die door Nederlanders gebouwd zijn in de voormalige kolonies. Zo doen veel gebouwen in Batavia (het huidige Jakarta), nog denken aan de Nederlandse heerschappij, bijvoorbeeld het achttiende-eeuwse stadhuis. Ook is het *Gouvernementshuis* van Paramaribo te Suriname een architectonische erfenis uit de Nederlandse koloniale tijd. Dit gebouw dient tegenwoordig nog als presidentieel paleis. In Kaapstad is de Nederlands koloniale architectuur alom vertegenwoordigd, bijvoorbeeld in de vorm van protestantse kerken.¹ De Nederlandse kerken in Zuid-Afrika, Nederlands-Indië en andere gebieden waren bescheiden gebouwen in vergelijking met de kerken in de Spaanse en Portugese kolonies. De verklaring hiervoor is simpel: zowel de Spanjaarden als de Portugezen koloniseerden met een enorme bekeringsijver. Indrukwekkende godshuizen waren hierbij noodzakelijk.²

Een voorbeeld van een dergelijk indrukwekkend godshuis is *La Ermita de La Santa Cruz* in de Guatemalteekse stad Antigua. In het begin van de zeventiende eeuw werd deze katholieke kerk gebouwd door Spanjaarden, die het gebied veroverden en onderdeel maakten van het onderkoninkrijk van Nieuw-Spanje. Daar werden de oorspronkelijke bewoners gekerstend.³ Antigua kent meer kerken, gebouwen en bruggen uit de koloniale tijd, die relatief goed behouden zijn gebleven. Officieel zijn het wel ruïnes, vooral door toedoen van talrijke aardbevingen door de eeuwen heen, maar er wordt voor gezorgd dat er geen verder verval meer plaatsvindt. Antigua staat dan ook sinds 1979 op de Werelderfgoedlijst van UNESCO. Dit betekent niet dat deze organisatie ook verantwoordelijk is voor het onderhoud, want dat

---

¹ C. Temminck Groll, *The Dutch overseas: Architectural survey: Mutual heritage of four centuries in three continents* (Zwolle 2002) 86-87.

² Temminck Groll, *The Dutch overseas*, 86.

³ S. Markman, ‘Santa Cruz, Guatemala, and the Spanish Colonial Architecture of Central America,’ in: *Journal of the Society of Architectural Historians*, (Vol. 15 No. 1 1956) 12.

blijft de taak van de autoriteiten. UNESCO kan echter wel de plaatsing ongedaan maken, wanneer het erfgoed niet goed wordt onderhouden. De discussie rondom koloniale architectuur als mogelijke categorie op de Werelderfgoedlijst is bij UNESCO in de jaren 1970 begonnen.⁴

De binnenstad van het eerder genoemde Willemstad staat sinds 1997 op de Werelderfgoedlijst. De commissie die destijds deze site op de lijst zette, deed dit op basis van een aantal culturele criteria. De commissie vond de nauwelijks geschonden architectuur van buitengewone waarde als een Europees koloniale ensemble in het Caribische gebied. Het zou de organische groei van een multiculturele samenleving over meer dan drie eeuwen illustreren. Ook was deze commissie van mening dat Willemstad betekenisvolle elementen van de geschiedenis van het ontstaan van de stad behouden heeft.⁵

Koloniale architectuur als omstreden erfgoed

Dat uitzonderlijke architectuur als nationaal cultureel erfgoed kan worden beschouwd, staat als een paal boven water. Er zijn talloze voorbeelden op de wereld te noemen, waarbij gebouwen de culturele representanten zijn van een stad of land. Wie denkt er bij Barcelona niet aan de creaties van Gaudí? En wie legt er geen verband tussen Egypte en de piramides? Als het om koloniale architectuur gaat, is het niet zo vanzelfsprekend dat dit ook deel uitmaakt van het nationaal cultureel erfgoed van de nieuwe, postkoloniale natie waar mensen zoveel waarde aan hechten, dat ze het conserveren voor het nageslacht en presenteren als symbool voor de eigen stad of land. Daar kunnen verschillende redenen voor zijn. Ten eerste is deze architectuur gebouwd door een externe machthebber, die eerst de bevolking heeft moeten onderwerpen. Ten tweede komen de gebruikte bouwstijlen uit een ander gebied, waardoor de gebouwen een breuk kunnen vormen met het straatbeeld waar mensen aan gewend zijn. Ten derde kleeft er vaak een nare smaak aan koloniale gebouwen, hoe mooi deze ook kunnen zijn. Ze doen namelijk denken aan een pijnlijk verleden. Naast deze hindernissen in het waarderen van koloniaal erfgoed, bestaan er ook twijfels over het eigendomsrecht van het erfgoed. Is de Santa Cruz een voorbeeld van cultureel erfgoed van Guatemala, of moet men het zien als Spaans overzees erfgoed?⁶ Deze complexe dimensie maakt van koloniale architectuur een extra gevoelig onderwerp. Willemstad en Antigua staan op de

---

⁴ <http://whc.unesco.org/en/list/65/>

⁵ <http://whc.unesco.org/en/list/819>

⁶ ‘Santa Cruz’ is de afkorting van eerder genoemde La Ermita de la Santa Cruz.

Werelderfgoedlijst van UNESCO dat voor een groot deel de goed onderhouden staat van de koloniale architectuur verklaart.

Er zijn ook gebieden waar de architectuur uit koloniale tijden slecht onderhouden wordt, of waar zelfs sprake is van verval. Een concreet voorbeeld is te aanschouwen in Tunesië, een voormalig Franse kolonie. Romeins en Ottomaans erfgoed wordt door het land gepresenteerd als erfgoed waar men trots op is. Romeinse begraafplaatsen, arena's en viaducten vormen samen met de Ottomaanse paleizen en Arabische moskeeën de nationale trots. Het zijn dan ook toeristische trekpleisters. Het is opvallend dat de hoofdstad Tunis rijk is aan Franse, koloniale architectuur. De Franse bouwstijl uit de negentiende en het begin van de twintigste eeuw is sterk aanwezig in het straatbeeld. Het merendeel van deze gebouwen verkeert echter in heel slechte staat en er wordt kennelijk geen belang aan gehecht om deze te conserveren. De verschillen in omgang met koloniale architectuur moeten verklaringen hebben en deze wil ik vinden door middel van dit onderzoek.

Theoretische inkadering

Koloniale architectuur is een jong onderwerp in de wetenschappelijke literatuur over architectuurgeschiedenis. Vanaf de jaren 1970 zijn mede dankzij de aandacht van UNESCO, steeds meer vernieuwende studies en artikelen gepubliceerd over dit onderwerp. Een tendens die vanaf de jaren 1990 zichtbaar was, betrof de opname van koloniale architectuur in architectuurencyclopedieën. Dit gebeurde tegelijk met de opkomst van postkoloniale studies. Onderzoek naar koloniale architectuur heeft methodologische problemen met zich meegebracht: Om te beginnen met de disciplinaire, tijdgebonden en geografische definitie ervan. Koloniale architectuur is – in strikte zin – het aanleggen van gebouwen en stedelijke ensembles, die ontworpen en gerealiseerd zijn door een Europese staat, ten tijde van haar dominantie over een vreemd territorium. Deze territoria bevinden zich voornamelijk in Azië, Afrika en Midden- en Zuid-Amerika.

De term 'koloniale architectuur' is in de literatuur zelf nog een omstreden concept, omdat er soms de voorkeur wordt gegeven aan andere termen zoals eclectische, kosmopolitische, hybride of mestieze (vertaald uit het Franse *architecture métisse*) architectuur. Een term die

ook vaak wordt gebruikt is ‘Europese overzeese architectuur.’ Deze term wordt echter van kritiek voorzien door de eerder genoemde kwestie van eigendom.⁷

De mate van kennis over architectuur en stadscultuur van voormalige koloniale gebieden verschilt en is in hoge mate afhankelijk van de toegankelijkheid van het gebied. Studies over Nederlands koloniaal erfgoed begonnen al in de jaren 1950, en ook architectuur speelde hier een belangrijke rol in. Coenraad Temminck Groll is een grote naam wat betreft publicaties over Nederlands koloniaal erfgoed. Ook een land als Frankrijk is niet achtergebleven in onderzoek. *L’institut national du patrimoine*, opgericht in 1990, besteedt ook aandacht aan erfgoed buiten de eigen grenzen. De informatierijke en innovatieve artikelen in de bundel *Architecture coloniale et patrimoine. Expériences européennes* vormen dan ook belangrijke bronnen voor dit werk.

Relevant en belangrijk om even bij stil te staan is het contemporaine debat over geschiedenis en erfgoed, waarnaar in de literatuur ook wel wordt gerefereerd als het *history versus heritage debate*. Erfgoed (de meest adequate vertaling van het Engelse ‘heritage’) wordt dikwijls tegenover geschiedenis geplaatst, omdat het selectief van aard zou zijn en alleen het gerieflijke en mooie verleden weergeeft. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw begon het debat hevig te woeden in Groot-Brittannië. Een aantal theoretici stelde de eigentijdse omgang met het verleden aan de kaak. De erfgoedomgang met het verleden werd beschuldigd van nostalgie, commercie, trivialiteit en anachronisme.⁸ Tegelijkertijd werd er wel onderkend dat erfgoed in populariteit aan het stijgen was, ook wel de *heritage boom* genoemd. Volgens de Amerikaanse erfgoedcriticus David Lowenthal zijn erfgoed en geschiedenis onlosmakelijk met elkaar verbonden. Bij het representeren van het verleden denkt men volgens Lowenthal in termen die passen bij het beeld dat men ervan heeft. Dit beeld is erfgoed en is als het ware een lens waarmee men naar de eigen wereld en identiteit kijkt.⁹ Deze theorie past bij de visie van een andere erfgoedcriticus en theoreticus binnen de postkoloniale studies, de Brit Stuart Hall. In zijn uitgeschreven toespraak *Un-settling ‘the heritage’: re-imagining the post-nation* definieert hij erfgoed als een *discursive practice*, erfgoed als middel om de realiteit mee te bekijken. Volgens Hall is er een erfgoedindustrie, die binnen samenlevingen een uitsluitend

---

⁷ M. Arnauld, *Architecture coloniale et patrimoine: expériences européennes: actes de la table ronde organisé* (Parijs 2006) 11.

⁸ K. Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland 1945-2000* (Hilversum 2002) 26-33.

⁹ D. Lowenthal, ‘Heritage and history. Rivals and partners in Europe,’ in: van der Laarse, R. (ed.) *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005) 29-39, 29-30.

karakter heeft.¹⁰ Zodra mensen een eigen erfgoed en daarmee een deel van een eigen historie gaan profileren, zorgt dit voor differentiatie. Dit heeft namelijk automatisch tot gevolg dat men anderen binnen dezelfde samenleving uitsluit hiervan en/of negeert. Wat milder over erfgoed is de Britse historicus Raphael Samuel. Erfgoed is volgens hem een nieuwe manier van omgaan met het verleden, die de historische belangstelling gedemocratiseerd heeft van het alleenrecht van professionele historici tot open en toegankelijk voor alle geïnteresseerden. Erfgoed is niet alleen voor commercieel belanghebbenden, want er bestaat ook een authentieke belangstelling voor het verleden. Bovendien zijn er ook professionele erfgoedinstellingen, die zich bewust zijn van de verschillende manieren van omgaan met het verleden, en die zich aan bepaalde normen houden.¹¹ Aan het einde van de jaren tachtig werd er ook geschreven over de rol van erfgoed in toerisme. Zo beschuldigde de Britse cultuurhistoricus Hewison de toeristenindustrie ervan de geschiedenis maar al te graag te willen vervormen in een versie die geschikt is om aan een modern publiek voor te schotelen. David Harrison van de Metropolitan University in London, stelde deze stelling aan de kaak door te stellen dat Hewison hiermee suggereert dat er iemand bestaat die de exclusieve kennis bezit over het wel en wee van geschiedenis en erfgoed. Dit is niet het geval, en de eerder genoemde Lowenthal heeft fraai gezegd: *‘What is presented from the past and how it is portrayed and interpreted is a crucial ingredient in the continuous formation and re-formation of perceptions of the present.’*¹²

Deze discussie vormt de theoretische achtergrond van de huidige omgang met cultureel erfgoed in Europa en heeft ook zijn weerslag gehad op het mondiale denken over erfgoed, met als gevolg dat er kritischer wordt gekeken. In deze scriptie wordt koloniaal erfgoed vanuit historisch en cultureel oogpunt bekeken, maar ook de relatie met toerisme zal aan bod komen. Hierbij draait het niet om de winstgevende kanten, maar om de erkenning van de culturele en historische waarde van koloniale architectuur als erfgoed.

---

¹⁰ S. Hall, 'Un-settling "the heritage": re-imagining the post-nation' in: Arts Council of England ed., *Whose heritage? The impact of cultural diversity on Britain's living heritage. National Conference at G-Mex, Manchester 1st - 3rd november 1999* (London 2000) 13-22, 13.

¹¹ A. Zeijden, van der, *Volkscultuur van en voor een breed publiek. Enkele theoretische premissen en conceptuele uitgangspunten* (Utrecht 2004) 29-30.

¹² D. Harrison en M. Hitchcock, *The Politics of World Heritage. Negotiating Tourism and Conservation* (Cromwell 2005) 5.

Probleemstelling

De volgende vragen staan centraal in deze thesis: In welke mate wordt de koloniale architectuur van Antigua, Willemstad en Tunis gekoesterd en geconserveerd als nationaal erfgoed? Wat zijn de verschillen en de overeenkomsten en hoe zijn deze te verklaren? Onder welke voorwaarden kan koloniale architectuur een belangrijke factor worden in het mondiale erfgoedtoerisme? Voordat deze vragen beantwoord kunnen worden zal er in het eerste deel een hoofdstuk worden gewijd aan de geschiedenis van stedelijke planning en architectuur in een aantal gebieden in koloniale tijden. Daarna zal de huidige toestand van koloniale architectuur in Antigua en Willemstad centraal staan. De succesverhalen van deze steden zullen worden gecontrasteerd met het tweede deel van deze thesis, dat over verval gaat. Het derde hoofdstuk benadert de koloniale architectuur van Tunis vanuit identiteit- en eigendomsvraagstukken.

Het laatste gedeelte van de scriptie zal zich over de laatste centrale vraagstelling buigen: Onder welke voorwaarden kan koloniale architectuur een belangrijke factor worden in het mondiale erfgoedtoerisme? In de literatuur is de *practice of heritage tourism* geïntroduceerd door Ashworth en Tunbridge, die erover zeggen: ‘*History is used as a key component in constructing a marketable image for cities.*’ Het laatste hoofdstuk behandelt de rol van koloniale architectuur binnen het erfgoedtoerisme. Doorsnee toerisme en erfgoedtoerisme in het bijzonder, zeggen ons iets over de monumentaliteit van veelbezochte plaatsen en bouwwerken.¹³ Volgens Ashworth in zijn essay *Heritage and the consumption of Places* is er een opwaartse trend waarneembaar in het mondiale erfgoedtoerisme. Reizen wordt steeds makkelijker, en vooral steden zijn populaire bestemmingen. Dat komt door de voorzieningen, functies en attracties van steden, maar het in mindere of meerdere mate aanwezige erfgoed speelt ook een rol. Erfgoed is steeds minder een elitaire aangelegenheid en wordt toegankelijker. Bovendien beperkt erfgoedtoerisme zich niet meer alleen tot een klassieke canon van werken, monumenten, plaatsen etc., maar wordt het erfgoed van de gewone man ook meer gewaardeerd.¹⁴ De voorkeur gaat echter wel uit naar het bezoeken van plaatsen die een gerieflijk verleden representeren. Hoe zit het met het pijnlijk verleden dat koloniale architectuur met zich mee draagt? Zal dit toeristen aantrekken of juist weghouden? En hoe zal de reactie van en de wisselwerking met de inwoners van de stad zijn? Zullen zij dit zien als

---

¹³ D. Lasansky Medina e.a., *Architecture and Tourism. Perception, performance and Place* (Oxford 2004) xvii.

¹⁴ G. J. Ashworth, ‘Heritage and the Consumption of Places’ in: van der Laarse, R. (ed.) *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005) 193-206, 197-198.

een pijnlijke doch belangrijke periode in de geschiedenis die steeds meer belicht wordt, of zullen zij dit zien als louter een commerciële uitbuiting van ellende? Hoe zal de blik op dit erfgoed zijn door de ogen van toeristen uit het voormalige koloniale moederland? Als het behoud van koloniaal erfgoed door de overheid wordt gestimuleerd, betekent dit dan dat het land in reine is met het koloniaal verleden? Een gebouw, plaats of ervaring kan meerdere betekenissen van erfgoed, identiteit en herinnering hebben voor verschillende individuen of collectieven. Erfgoed kan heel verschillend in betekenis of relevantie zijn voor enerzijds de bewoners van een stad en anderzijds de toeristen. In het meest problematische geval is dit verschil conflictueus.¹⁵ Dit hoofdstuk verbindt (pijnlijke) geschiedenis, identiteit en herinnering met de kenmerken en mogelijkheden van het mondiale erfgoedtoerisme van vandaag.

De keuze van Antigua, Willemstad en Tunis voor casestudies die met elkaar vergeleken worden, is gedaan om een zo breed mogelijk perspectief te creëren. De drie steden liggen in verschillende gebieden, kennen een heel andere ontstaansgeschiedenis en zijn bezet geweest door verschillende koloniale machten. Dit zijn allemaal factoren die de huidige omgang met het koloniale erfgoed kunnen hebben beïnvloed. Na het lezen van literatuur over koloniale geschiedenis en architectuur is al gauw Antigua naar voren getreden als een voorbeeld van een stad met veel koloniaal erfgoed en een bijzondere geschiedenis van conservering waarbij natuurrampen een grote rol speelden. Daarnaast zocht ik naar een voorbeeld van Nederlands koloniale erfenissen, omdat ik ook een kwestie van eigen bodem wilde opnemen in deze thesis. Op Willemstad viel al gauw de keuze, omdat de architectuur de internationale aandacht heeft getrokken van de UNESCO. Wat betreft het laatste en contrasterende geval van Tunis, speelde de kwestie rondom de vervallen koloniale architectuur al langer in mijn gedachten. Na een bezoek aan de stad in juli 2009 viel me het verschil op tussen de presentatie van erfgoed. Zoals al eerder is vermeld, besteedt de stad veel aandacht aan het behouden van Romeins, Arabisch en Ottomaans erfgoed. Architectuur uit de Franse koloniale tijd krijgt echter nauwelijks aandacht, en is zelfs voor een groot deel in verval.

---

¹⁵ Ashworth, *Heritage and the Consumption of Places*, 201.

Deel I

Hoofdstuk 1 Stedelijke planning en architectuur in koloniale tijden

De aanwezigheid van Europeanen in overzeese gebieden vanaf de zestiende eeuw manifesteerde zich op verschillende manieren. Als we kijken wat er vooraf ging aan stedelijke planning, waren er vele verschillende nederzettingen. Enclaves, kleine appendices, maritieme factorijen, aanlegplaatsen aan de oevers van rivieren en ruststopplaatsen op belangrijke (zee)routes. Dit hoofdstuk gaat over de voorgeschiedenis van koloniale architectuur, toen Spanjaarden, Hollanders en Fransen begonnen met de stedelijke planning in de kolonies.¹⁶

1.1 Het begin

Ontdekkingsreizen en expansie

In de vijftiende eeuw was in Zuid-Europa een opwaartse ontwikkeling zichtbaar in de scheepsbouw en navigatie-instrumenten. Veel van die nieuwe kennis was ingebracht door de Arabieren die ruim achthonderd jaar geheerst hadden over Zuid-Spanje. Het mediterrane kustgebied werd steeds beter en gedetailleerder in kaart gebracht. Als gevolg hiervan konden zeelui steeds zuidelijker langs de Afrikaanse kust varen. De Portugezen waren hier het vaardigst in. Sinds het begin van de eeuw waren de vorsten van Portugal expedities langs de Afrikaanse kust aan het financieren. Niet alleen schepen van eigen bodem, maar ook zeevaarders uit het Italiaanse Genua waren in dienst van de Portugese kroon¹⁷. De grootste rivaal van Portugal was Castilië.¹⁸ Ongeveer een eeuw waren de twee machten in conflict over de Canarische eilanden, en dit eindigde in het voordeel van Castilië.¹⁹ Ook over Afrika werd er getwist. Uit dit continent zouden onder meer goud, suiker, specerijen en slaven te halen vallen. De ontdekkingsreizen waren in de eerste instantie bedoeld om nieuwe handelsmogelijkheden te creëren, maar mondden al gauw uit in het koloniseren van land en het onderwerpen van de bewoners. Portugal lanceerde met ware expansiedrift militaire expedities naar Marokko, Guinea, Niger, Senegal, de Azoren, Madeira en de Kaapverdische eilanden. In 1497 was het Vasco Da Gama zelfs gelukt om langs de West-Afrikaanse kust en Kaap de Goede Hoop naar Calicut in India te varen. Al gauw kwamen ook India en Oost-Azië

---

¹⁶ Arnould, *Architecture coloniale et patrimoine: expériences européennes: actes de la table ronde organisé*, 31.

¹⁷ B. Rosenwein, *A short history of the Middle Ages* (Toronto 2009) 318-319.

¹⁸ Er was toen nog geen sprake van Spanje als een eenheid.

¹⁹ Het conflict duurde van 1344 tot 1479.

in de Portugese koloniale sfeer terecht. Het Vaticaan ging zich met deze rivaliteit bemoeien, door zich in de conflicten te mengen en edicten uit te vaardigen. In 1455 gaf paus Nicolaas V opdracht het edict *Romanus Pontifex* uit te vaardigen, waarin Portugal vrij spel kreeg in de zeevaart naar Afrika. Drie jaar eerder was er al een edict uitgevaardigd, dat het veroveren van land en goederen, en het tot slaaf maken van heidenen goedkeurde.²⁰ Castilië werd voor de Portugezen pas echt een serieuze concurrent op de wereldzeeën, toen Christoffel Columbus (1451- 1506) westwaarts de Atlantische Oceaan opvoer, op zoek naar een alternatieve route naar het Aziatische continent. Op 12 oktober 1492 ging hij aan land op een Caribische eiland, dat hij de naam *El Salvador* gaf. In de veronderstelling dat hij Azië bereikt had, ging hij op verkenning uit en ontdekte nog een aantal eilanden meer.²¹

De Spaanse verovering van Amerika

Het eerste eiland dat écht de interesse van Columbus en de Spaanse kroon trok was *Hispaniola*,²² vanwege de aanwezigheid van goud. Uit Spanje kwamen er steeds meer expeditie-schepen en tussen 1492 en 1519 experimenteerden de Spanjaarden met allerlei instituties, koloniale structuren en regelgeving op Hispaniola. Hier werd kleinschalig een koloniaal beleid gecreëerd, dat later als model zou dienen voor het groeiende Spaanse wereldrijk. Verzet van de inheemse bevolking werd hardhandig neergeslagen en de gevangenen werden tot slaaf gemaakt. Zij werden te werk gezet in de goudmijnen van het eiland. De Spaanse kroon systematiseerde de goudwinning door middel van het *encomienda*-systeem. Dit hield in dat de vorsten van Spanje een ‘gift van arbeid’ konden doen aan dienaren van de kroon. Deze personen mochten Indianen als slaven laten werken in de goudwinning. In ruil voor deze gift moesten deze *encomendores* belasting over het goud betalen aan het koningshuis. Zo kon er worden meegeprofiteerd van de avonturiers die op zoek gingen naar rijkdom. De tragische gevolgen van dit systeem werden al snel zichtbaar. Bijna alle Indianen lieten het leven in de mijnen door de zware arbeid, ondervoeding en door blootstelling aan Europese ziektes. Het goud was ook snel op, waardoor er vanaf 1518 nieuwe expeditie om meer territoria te winnen op poten werden gezet.

---

²⁰ J. Hart, *Comparing Empires. European Colonialism from the Portuguese Expansion to the Spanish-American War* (New York 2003) 13-16.

²¹ Hart, *Comparing Empires*, 13-16.

²² Hispaniola is de oude naam van het hedendaagse Haïti.

Op het vaste land van Midden- en Zuid-Amerika stuitte de Spanjaarden op grotere, complexere en zwaarder gemilitariseerde beschavingen die niet zo gemakkelijk te overwinnen waren als de primitieve volkeren die zij op de Caribische eilanden hadden getroffen. Een voorbeeld van een dergelijke beschaving was die van de Azteken. Deze beschaving bevond zich toen in het gebied dat wij nu Mexico noemen. De avonturier en expeditieleider Hernán Cortes (1485-1547), voormalig *encomedor* in Hispaniola, was de eerste die met zijn troepen de Azteekse stad Tenochtitlán bereikte. Cortés wierp zich in een alliantie met de inheemse tegenstanders van de Azteken en kon zo een einde maken aan het keizerrijk van Moctezuma, een vorst die veel rijkdommen bezat. In 1522 werd Cortés benoemd tot gouverneur van de nieuwe kolonie *Nieuw-Spanje*. Hier zette hij het *encomienda*-systeem van Hispaniola weer op.

Toen in 1532 de Spanjaarden voet aan wal zetten in het Andesgebied, troffen zij daar nog een groot keizerrijk, namelijk dat van de Inca's. Dit rijk besloeg het geografische gebied van het hedendaagse Colombia tot aan Argentinië. Hoofdrolspeeler in het onderwerpen van de Inca's was Francisco Pizarro, die net als Cortés de nodige ervaring had opgedaan in Hispaniola. Het Inca-rijk werd na de Spaanse verovering omgedoopt tot het onderkoninkrijk Perú. Bij deze grote toevoeging aan het Spaanse rijk zag de koning zich genoodzaakt het *encomienda*-systeem aan te scherpen. *Encomiendas* mochten niet meer als erfenis achtergelaten worden vanaf 1542. Na de dood van een eigenaar kwam zijn *encomienda* in de handen van het koningshuis. Zo werd getracht de vestiging van een machtige aristocratie tegen te gaan.²³

In de tussentijd was ook rivaal Portugal macht aan het verwerven in de Nieuwe Wereld. In 1500 bereikte een Portugese vloot, die in de veronderstelling verkeerde onderweg te zijn naar India, onder leiding van Pedro Alvares Cabral de kust van wat we nu kennen als Brazilië. De inheemse bevolking van Amerika slonk hevig. De immigratie vanuit Europa groeide wel, maar dit was geen oplossing voor het gebrek aan arbeidskrachten voor de mijnen en de suikerplantages in Brazilië en het Caribische gebied. Om deze reden begon de transatlantische slavenhandel. In ruim twee eeuwen werden ongeveer tien miljoen Afrikanen opgekocht, verscheept en onder erbarmelijke omstandigheden te werk gezet in de Nieuwe Wereld. Zo ontstond er een hiërarchische, koloniale wereld, waar naam, bezit en vooral huidskleur de positie bepaalden van de mens binnen de maatschappij.

---

²³ R. Tignor, e.a., *Worlds Together, Worlds Apart. A History of the Modern World from the Mongol Empire to the Present* (New York 2002) 96-102.

Nederlandse expansie

De Verenigde Oost-Indische Compagnie werd in 1602 opgericht om mee te gaan dingen naar handel en macht in Zuidoost-Azië. Het eerste doel van de kooplieden van de VOC was het verkrijgen van peper en fijne specerijen uit de Indonesische Archipel. Toen dit doel met enige voorspoed was behaald, werd er een intra-Aziatisch handelsnetwerk gesticht. Om versnippering van de macht, en als gevolg hiervan winstverlies te voorkomen, moest er in Azië een centrale leiding worden ingesteld, die bestuurd moest worden door een gouverneur-generaal. Na meerdere opties in overweging te hebben genomen werd Batavia in 1619 door Jan Pieterszoon Coen gesticht op de plaats van een voormalige Indische stad, waar na verwoesting niks van was overgebleven. Het centrale bestuur vestigde zich er, en alle schepen die vanuit de Nederlanden kwamen verzamelden zich in de haven van Batavia. Batavia bestond tot aan het einde van de zeventiende eeuw alleen uit een vesting waar de gouverneur-generaal en zijn *Raad van Indië* zetelden, een haven en een ommuurde stad. Later breidde Batavia zich echter uit met pakhuizen, kantoren en woongebied van compagniedienaren, Europese immigranten, Javanen, mestiezen en Chinezen. De VOC verkreeg in 1622 het monopolie op de specerijen, nootmuskaat en foelie door de verovering van de Banda-eilanden. In 1658 werden de Portugezen ook van Ceylon (het huidige Sri Lanka) verdreven waardoor de kaneelhandel volledig in handen van de VOC kwam. Door de vernietiging van de kruidnagelbomen op de Molukken kreeg de compagnie ook het monopolie op kruidnagel. Tegen het einde van de zeventiende eeuw had de VOC Ambon, Banda, de Molukken, Coromandel, Ceylon, Malakka en Kaap de Goede Hoop (Zuid-Afrika) veroverd en werden deze gebieden gouvernementen. Naast het verbouwen van specerijen, werden ook koffie en suiker belangrijke handelsproducten die zeer in trek waren in Europa. Voor goedkope arbeid op de plantages, en in de havens werden slaven gebruikt. De VOC trof al een florerende slavenhandel aan in Azië. De slaven waren veelal Aziaten uit verscheidene gebieden, maar soms ook Europeanen.²⁴

In 1621 werd de West-Indische Compagnie opgericht, die zich zou concentreren op West-Afrika en Amerika. In de eerste jaren hield deze compagnie zich vooral bezig met oorlogvoeren met de concurrerende Spanjaarden en Portugezen en met kapingen. In 1625 verkreeg de WIC een stuk land in Noord-Amerika en in 1634 werden de eilanden Curaçao, Aruba en Bonaire op de Spanjaarden veroverd. De WIC heeft zelfs enkele decennia voet aan wal gehad in Noord-Brazilië. In deze gebieden heeft de WIC vooral suikerplantages opgericht

---

²⁴ F. S. Gaastra, *De geschiedenis van de VOC*, (Zutphen 2007) 13-16.

en slaven uit Afrika naartoe gevoerd. Er werd oorlog gevoerd tegen Portugezen en tegen Indianenstammen die zich verzetten. Er werden steden gesticht, die groeiden en dezelfde hiërarchische structuur kregen als de Spaanse koloniale steden. Willemstad in Curaçao, Paramaribo in Suriname en Mauritsstad in Noord-Brazilië werden net als Batavia geregeerd door een gouverneur-generaal.²⁵

De Fransen in Afrika

Frans expeditie-schepen hadden al vroeg in de zeventiende eeuw de Amerikaanse kusten bereikt, waar zij Spanjaarden, Portugezen, Nederlanders en Engelsen trotseerden en meedongen naar koloniaal bezit. In Afrika begonnen de Fransen in 1830 te koloniseren, na de inval in Algerije. Daarvoor hadden zij slechts enkele handelsposten aan de West-Afrikaanse kust in bezit. Binnen twee decennia was het land een Frans protectoraat. Daarna kwamen ook Marokko, Tunesië, Senegal en Egypte onder het Franse juk. In Egypte hadden zij een aandeel in het bouwen van de Suezkanaal die de toegang van de Middellandse zee naar de Rode Zee opende. Al snel verloren de Fransen hun macht in Egypte aan de Britten. Tegen 1900 hadden de Fransen bijna heel West-Afrika in handen.²⁶ Steeds meer Europese landen hadden interesse in koloniaal bezit in Afrika, waardoor schermutselingen en (militaire) conflicten onvermijdelijk waren. Dit is ook wel de geschiedenis ingegaan als ‘the scramble for Africa.’ In 1884 en 1885 was de situatie zo onhoudbaar geworden, dat de Europese machten samen rond de tafel gingen zitten en met een liniaal Afrika verdeelden. Aanwezig waren vertegenwoordigers uit Groot-Brittannië, Frankrijk, Duitsland, Italië, Spanje, België, Portugal, de Verenigde Staten en het Ottomaanse Rijk. Met deze verdeling was het moderne imperialisme geboren. Er werd rekening gehouden met handelsposten, maar niet met de Afrikanen zelf. De grenzen verdeelden etnische bevolkingsgroepen en haalden ze uit elkaar. Dit was een van de redenen die Afrikanen naar de wapens lieten grijpen en in opstand lieten komen. In de Savanne van West-Afrika heeft er van 1882 tot 1898 een hevige guerrillastrijd gewoed tegen de Fransen. Deze werd na veel moeite neergeslagen. Er werden steden gebouwd om de macht te kunnen centraliseren en een bruikbaar administratief apparaat te kunnen opzetten. De bevolking werd buiten de stad gehouden, en moest veelal op het platteland gewassen verbouwen, in de mijnen werken of palmolie, cacao en koffie winnen in de oerwouden.

---

²⁵ R. Tignor, e.a., *Worlds Together, Worlds Apart*, 126.

²⁶ *Ibidem*, 288-289.

Sarcastisch genoeg heerste er in Frankrijk het idee van een *mission civilatrice*.²⁷ De Fransen waren volgens deze gedachten de primitieve Afrikanen aan het ‘verlichten.’ Er heersten constant dreigingen, en Frankrijk moest altijd militairen paraat hebben in het koloniale Afrika, omdat er regelmatig opstanden uitbraken. Algerije bijvoorbeeld was een constante brandhaard. Er was ook sprake van een migratiestroom uit Europa. Avonturiers, gelukszoekers, zakenlui en missionarissen gingen deel uitmaken van de koloniale maatschappij.²⁸

1.2 De koloniale stad

Algemene kenmerken

Dé koloniale stad bestaat niet. De verschillen tussen de koloniale steden wereldwijd waren groot, en waren onderhevig aan allerlei factoren zoals de koloniale macht, het gebied, het klimaat en de beschikbare bouwmaterialen. Nog een factor die een belangrijk verschil kon uitmaken was de vraag of het gebied onbewoond was of dat er al mensen en bebouwing waren vóór het ontstaan van de koloniale stad. Deze paragraaf gaat niet zozeer om de verschillen, maar beschrijft juist de kenmerken die veel koloniale steden met elkaar gemeen hadden. De vroegste Europese nederzettingen in overzees gebied ontstonden uit de behoefte om handelspunten te markeren, of om contactpersonen voor lokale heersers achter te laten tijdens de gebiedsverkenning. Afhankelijk van de situatie kon dit een fort, een uitkijkpost, een opslagplaats voor producten of simpelweg woonhuizen voor het personeel van de desbetreffende compagnie zijn. Veel Europese nederzettingen lagen om strategische redenen aan de kust, en zijn later uitgegroeid tot havensteden. De meeste nederzettingen werden om verschillende redenen ook vlakbij de dorpen van de lokale bewoners gesticht. Het maken van (handels)contacten, de behoefte aan arbeiders, een greep willen krijgen op de al bestaande lokale economie en bekeringsijver zijn hier motieven voor.²⁹

In Azië werd er intensief samengewerkt tussen de inheemse bevolking en de Europeanen, waardoor er in grote handelssteden zoals Macau en Colombo een gemengd Europees-Aziatische elite ontstond. Op het moment dat het duidelijk werd dat een Europese nederzetting zou moeten uitbreiden, kwam er wel degelijk een stedelijke planning aan te pas. Een stad moest immers ontstaan uit het niets, of moest zijn macht laten gelden en op de verkoelde resten van een andere stad of dorp verrijzen. De koloniale macht liet deze stedelijke

---

²⁷ Wright, G., *The politics of design in French colonial urbanism* (Chicago 1991), 2-4.

²⁸ Tignor, e.a., *Worlds Together, Worlds Apart*, 293-294.

²⁹ L. Veracini, *Settler Colonialism: A theoretical overview* (Cambridge 2010) 57.

planning, buiten de uitvoering zelf, niet over aan de lokale bevolking, maar liet Europese architecten komen om het ontwerp samen te stellen. Dit geldt zowel voor het vroege kolonialisme uit de zestiende eeuw, als voor de latere negentiende en twintigste eeuw. Zo ontstonden er vele replicasteden zoals Batavia, dat in de zeventiende eeuw met zestien grachten en zesenvijftig bruggen erg veel weg had van Amsterdam. In de gebieden waar de Spanjaarden heersten werden er steden gebouwd met een open plein als centrum, de *Plaza Mayor*, zoals in Spaanse steden als Madrid ook gebruikelijk was. Vanuit dit plein leidden brede, rechte straten naar de rand van de stad. In Spanje zelf stamde deze stedelijke structuur nog uit de Romeinse tijd. (Zie kaart 1 om te zien hoe deze structuur in Antigua te zien is).³⁰

Stadsindeling

Segregatie was in de kolonies aan de orde van de dag, omdat in veel gebieden de inheemse bevolking buiten de stad werd geconcentreerd in dorpen. In de Spaanse delen van Amerika heetten deze dorpen *pueblos de indios* of *reducciones*. Door deze concentratie in dorpen werd het bekeren makkelijker gemaakt voor de missionarissen. Bij stedelijke planning was het voor alle koloniale machten heel vanzelfsprekend om een stad in te delen in zones voor verschillende bevolkingsgroepen. De elite kreeg een eigen stadsdeel met veel monumentale gebouwen, er waren meer bescheiden delen voor minderbedeelde kolonisten, gedeelten voor de inheemse bevolking en voor slaven, en een marktplaats en kerken waar alles bij elkaar kwam.³¹

Buiten de steden waren de koloniale structuren anders, meestal bevonden zich daar de plantages.³² Nergens was de inheemse bevolking meer uitgesloten van het publieke leven in de koloniale stad dan in Afrika. Veel prekoloniale stedelijke cultuur in West-Afrika was door de Portugezen verwoest. Toen in de achttiende eeuw het continent vooral in Franse handen viel, werden er weer steden gebouwd. Van Afrikanen werd verwacht om aan de rand van de stad of erbuiten te wonen. In Noord-Afrika was deze racistische scheiding minder drastisch, maar ook daar was er sprake van een tweedeling van de stad in een Frans en een Arabisch gedeelte. Daar nieuwe steden creëren was moeilijk, omdat er al grote en druk bebouwde steden bestonden.³³

---

³⁰ G. J. Telkamp, *Urban history and European expansion : a review of recent literature concerning colonial cities and a preliminary bibliography* (Leiden 1978) 29-34.

³¹ *Ibidem*, 29-34.

³² Veracini, *Settler Colonialism*, 5.

³³ Telkamp, *Urban history and European expansion*, 28.

Hoofdstuk 2 Koloniale architectuur als gekoesterd erfgoed: Antigua en Willemstad

Nu in het eerste hoofdstuk de historische context van de koloniale tijd van de gebieden waar de drie steden in liggen is behandeld, kan er specifiekere worden gekeken naar de koloniale geschiedenis en erfenis per individuele stad. In de laatste paragraaf wordt de rol van koloniale architectuur in de citymarketing van zowel Antigua als Willemstad belicht.

2.1 Antigua

Vanaf het jaar 1523 waren Spaanse conquistadores land aan het veroveren in Midden-Amerika. Onder leiding van de legerkapitein Pedro de Alvarado werd in 1527 de *Reino de Guatemala* gesticht, als onderdeel van het Spaanse onderkoninkrijk Peru. De stichter werd zelf de eerste gouverneur van Guatemala. In wat wij nu kennen als het noorden van het huidige Guatemala, kregen deze conquistadores te maken met verzet van de bewoners. De indianenstammen die daar woonden, de *K'iche* en de *Kaqchikel*, waren de nazaten van het eens zo machtige Mayarijk. Omdat het verzet van deze stammen niet eenvoudig te onderdrukken was, besloten de Spanjaarden om zich in een veiliger gebied te vestigen. Zij kozen de *Almolonga vallei*, een vruchtbaar gebied met bovendien de aanwezigheid van geschikte bouwmaterialen.³⁴ De eerste hoofdstad was wat nu bekend staat als *Ciudad Vieja*.³⁵ Algauw kwamen de Spanjaarden erachter dat zij een heel lastig gebied hadden gekozen. In 1541 moesten zij deze stad alweer verlaten, door de verwoestende krachten van een aardbeving. De nieuwe hoofdstad werd drie mijl verderop gevestigd en *Santiago de los Caballeros de Guatemala* genoemd.³⁶ Na een verwoestende aardbeving in 1773, werd de hoofdstad weer verplaatst en werd er naar Santiago de los Caballeros de Guatemala gerefereerd als 'Antigua,' wat 'oud' of 'voormalig' betekent.³⁷

De architect Juan Bautista Antonelli werd aangesteld om een stratenplan te maken voor de stad. Zijn plan van straten in rechte lijnen tussen noord en zuid en oost en west, onderbroken door pleinen en wegen die leidden naar buiten de stad, werd een voorbeeld in de rest van de Nieuwe Wereld.³⁸ In het begin was het meer een leeg grensstadje dan een echte hoofdstad. Een bescheiden gemeenteraad werd gesticht en de stad had zowel Spaanse als Indiaanse

---

³⁴ L. V. Foster, *A brief history of Central America* (New York 2007) 72.

³⁵ Dit betekent letterlijk: oude stad.

³⁶ Markman, S.D., *Colonial architecture of Antigua Guatemala* (Carolina 1966) 12-13.

³⁷ Voor het gemak zal in de rest van de scriptie de stad kortweg Antigua genoemd worden, ook het gedeelte dat gaat over de periode vóór 1773.

³⁸ <http://whc.unesco.org/en/list/65>

bewoners. De eerste huizen werden van bakstenen, gips en hout gemaakt. De gebouwen van de stad hadden in deze begintijd nauwelijks artistieke elementen. Ook de talrijke religieuze bouwwerken niet. Er werd een kathedraal gebouwd en vier kloosters; het nonnenklooster *la Concepción* en de monnikenkloosters *La Merced*, *Santo Domingo* en *San Fransisco*.³⁹

Er waren verscheidene redenen waarom er in de zestiende eeuw nog niet fervent en monumentaal werd gebouwd. Ten eerste was de bevolking klein, hierbij zowel de Spanjaarden als de Indianen meegerekend. Ten tweede was er sprake van een concentratie van Indianen in *reducciones*, de wijken en dorpen waar een intensieve kerstening plaatsvond. Dit was een van de hoogste prioriteiten van de Spaanse agenda. Andere belangrijke redenen zijn de bouwmaterialen die wel geschikt, maar niet erg duurzaam waren en het gebrek aan vakmensen in architectuurontwerp en bouw. Ten slotte vormde de hoge frequentie van aardshokken een grote belemmering in de ontwikkeling van de stad. Pas in de zeventiende eeuw gaat men aan de slag met doordachte plannen om de stad uit te breiden, en deze meer kerkelijke en civiele functies en structuren te geven. Ook werden er met de tijd duurzamere bouwmaterialen gebruikt.⁴⁰ Hieronder volgen beschrijvingen over de geschiedenis en de huidige staat van een select aantal ruïnes, dit om een idee te krijgen van de rijkdom van Antigua's koloniale architectuur.

---

³⁹ Markman, *Colonial architecture of Antigua Guatemala*, 12-13.

⁴⁰ Met duurzaam wordt hier aardschokbestendiger bedoeld.

La Ermita de La Santa Cruz

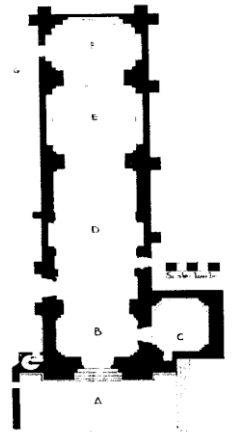
De bouw van de hermitage *La Ermita de la Santa Cruz* is in de vroege zeventiende eeuw begonnen.⁴¹ De bouw werd na verschillende constructiefasen pas in 1731 voltooid. Het gebouw bevond zich in een Indiaanse wijk waar Dominicaanse monniken actief waren.⁴² De eerste architect was de Spanjaard José Churriguera, die meer werken in de Nieuwe Wereld op zijn naam heeft staan.

Afb. 1 La Ermita de la Santa Cruz

Hij was verantwoordelijk voor het eerste ontwerp van de kerk en uitvoering ervan door voornamelijk inheemse werklieden. Volgens een ooggetuigenverslag had ook de Dominicaanse monnik Diego de Rivera een grote inbreng. Zijn naam wordt ook genoemd in een bouwcontract uit 1662. Na zijn dood in datzelfde jaar, heeft de bouw lange tijd stilgestaan, om later te worden voltooid door de inheemse metselaar Blas Marín.⁴³

Het heiligdom kreeg een indrukwekkend façade, want het *atrium* van de Santa Cruz, het plein voor de ingang, diende ook als marktplein en verzamelplaats voor de inwoners van de wijk. Het gebouw was niet groot, het had een lengte van 42 meter en een breedte van 19.50 meter, de sacristie

Afb. 2 plattegrond Santa Cruz

(die op de plattegrond rechts aan de zijkant uitstulpt) meegerekend.

De buitenmuren werden gemaakt van twee of drie lagen bakstenen. De sacristie was er waarschijnlijk later aan toegevoegd. Men vermoedt dit doordat de muren van een ander soort bakstenen zijn gemaakt. Dit soort is grover en ruwer. De muren werden bedekt met *mezcla* een mengsel van kalk en zandgips, wat nu nog steeds op delen van de ruïne te zien is.⁴⁴ Ook de muurzijden aan de binnenkant werden hiermee bedekt. De kerk bestond uit een platform bij de ingang, dat leidde naar het koor. Vanuit het koor kon men de sacristie of de middenzaal in. Daar kon men weer naar de twee achterste kamers, die werden gekenmerkt door hun zogenaamde ‘halve watermeloen’ koepels. Men vermoedt dat deze pas in de achttiende eeuw zijn toegevoegd aan het gebouw. Nog een element dat laat blijken dat het gebouw in

⁴¹ Hermitage omdat de kerk ook een kluizenarij bevat.

⁴² Markman, ‘Santa Cruz, Guatemala, and the Spanish Colonial Architecture of Central America,’ 12.

⁴³ Quintanilla Meza, C. H., *Joyas Coloniales* (Antigua 1960) 213-215.

⁴⁴ Dit is het Spaanse woord voor ‘mengsel.’

verschillende tijdspannen is geconstrueerd, is het uiterlijk en de opstelling van de pilaren. Een deel doet dienst als steunpilaar, maar anderen staan zonder praktische functie en asymmetrisch opgesteld. Bovendien verschillen ze van vorm.

De façade van de Santa Cruz bestaat uit twee torens en een middenstuk.⁴⁵ Deze stijl wordt *retablo* genoemd, en werd veel toegepast in de zeventiende en achttiende eeuw in Midden-Amerika.⁴⁶ In een van de torens bevond zich een trap die leidde naar een torenkamertje, de ander bestond uit massief metselwerk.⁴⁷ Het middenstuk bestond uit drie verticale schachten, ook dit typeerde veel zeventiende en achttiende-eeuwse kerken in de regio.⁴⁸ De façade was het meest gedecoreerde deel van de kerk. Over de hele oppervlakte bevonden zich gipsen decoraties in motieven van bloemen en geometrische patronen. Deze ornamenten hebben namen gekregen zoals *ataurique* en *toisón de oro*. Over decoratieve elementen aan de binnenkant van de kerk weet men bar weinig, omdat er nauwelijks wat van over is. De kerk was in de jaren vijftig van de vorige eeuw opgegraven en werd onderworpen aan restauratiewerkzaamheden. Dit is naast de schade van de tijd en van de natuur, ook een oorzaak van het verloren gaan van details aan de binnenkant. Vandaag de dag is de façade het meest indrukwekkende deel van de ruïne. De binnenkant van de torens ligt er echter slecht bij. Ook het dak is verdwenen, op wat resten van de achterste koepels na. De Santa Cruz vormde geen hoogtepunt in vergelijking met andere kerken en kathedralen uit de koloniale tijd die in Midden-Amerika te vinden zijn. Toch is het een prachtig voorbeeld van de ontwikkeling en stijlkenmerken in architectuurontwerpen van de zeventiende en achttiende eeuw.⁴⁹

---

⁴⁵ Markman, *Colonial architecture of Antigua Guatemala*, 170-171.

⁴⁶ Markman, 'Santa Cruz, Guatemala, and the Spanish Colonial Architecture of Central America,' 15-16.

⁴⁷ Markman, *Colonial architecture of Antigua Guatemala*, 171.

⁴⁸ Markman, 'Santa Cruz, Guatemala, and the Spanish Colonial Architecture of Central America,' 16.

⁴⁹ *Ibidem*, 12.

Afb. 3 De binnenplaats van Las Capuchinas.

Las Capuchinas

Las Capuchinas is een verzamelnaam voor de Kapucijnerklooster en kerk die zijn gebouwd in de jaren dertig van de achttiende eeuw. In 1720 had de Kapucijner orde in Madrid de Koninklijke toestemming verkregen om in Antigua een nonnenklooster te beginnen. De kerk en klooster bestonden uit één gebouw, met talrijke vertrekken.

Het is helaas niet bekend wie het ontwerp heeft getekend of wie verantwoordelijk was voor de constructie. Wat we wel weten is dat er veel fouten in de constructie zijn gemaakt, zeer waarschijnlijk als gevolg van een te weinig gedetailleerd ontwerp. Dit ontwerp kan niet meer dan uit wat plattegrondschilderingen bestaan, waardoor de hieruit verrezen constructie fouten heeft in afmetingen en symmetrie van arcaden (zuilengangen), en koepels. De aanwezigheid van deze arcaden, overdekte kloostergangen ondersteund door dikke zuilen, vormen één element dat dit gebouw zo uniek maakt. De zuilen waren zo dik geconstrueerd (een innovatie uit de achttiende eeuw), in een poging ze aardschokbestendig te maken. De materialen die zijn gebruikt voor de kerk en het klooster zijn ongeveer hetzelfde als die van de Santa Cruz. Ze bestaan uit horizontaal ingelegde grote blokken van steen en gruis, bedekt met kalk en cement. Tenslotte ligt er nog een laag gips overheen gepleisterd. Deze materialen en werkwijzen waren een koloniale erfenis uit Spanje. Net als de Santa Cruz, bestaat ook de façade van Las Capuchinas uit twee torens en een middenstuk. Het middenstuk bestond uit drie verticale schachten. Maar de decoratieve elementen die de Santa Cruz kenmerken, ontbreken hier. Het wat simpelere, nauwelijks gedecoreerde ontwerp wordt aangeduid als *Herreriano* en kwam vaker voor in de zeventiende eeuw. Het sloot aan bij het ideaal van soberheid van de Kapucijner orde.

Er zijn nog tal van andere gebouwen uit de koloniale tijd die nog te beschrijven zijn, maar dat is niet mogelijk gezien de limiet van deze scriptie. De hierboven beschreven bouwwerken hebben zowel gelijknissen in vorm en stijl als verschillen. Het overnemen van bouwstijlen uit het Iberisch schiereiland is een logisch gevolg van kolonialisme. Dit betekent echter niet dat alles gekopieerd werd, of dat de ontwikkeling die in Europa plaatsvond automatisch werd gevolgd. Ook de terminologie die gebruikt wordt om Europese bouwstijlen te benoemen

(barok, rococo etc.) is niet helemaal toe te passen op de koloniale architectuur. Men kan geen stijl bepalen op grond van vergelijkingen tussen Antigua en Spanje, zonder de sociaal-culturele en fysiologische context in acht te nemen. Het verschil in landschap, klimaat, bouwmaterialen en de wel of niet aanwezige risico op aardbevingen zijn extreem bepalende factoren wat de bouwstijlen betreft. In de literatuur over koloniale architectuur in Midden-Amerika wordt vaak beweerd dat de Spanjaarden daar primitiever gingen bouwen.⁵⁰ Dat is te zien als men sculpturen van bouwwerken uit dezelfde tijd, maar uit Midden-Amerika en Spanje met elkaar vergelijkt. Dan lijken de sculpturen uit het eerste gebied simpeler, eendimensionaler en lijken zuilen en koepels asymmetrisch. Volgens Markman wordt dit vaak ten onrechte toegeschreven aan de onkundigheid van de inheemse vakman. Het is onmogelijk te achterhalen wie de mensen waren die in de bouw werkten. Het is eerder toe te schrijven aan het gebrek van goede bouwmeesters en vakmensen, zeker in het begin van de koloniale periode.⁵¹

---

⁵⁰ In de literatuur wordt hier de Engelse term *primitization* voor gebruikt.

⁵¹ Markman, *Colonial architecture of Antigua Guatemala*, 12.

2.2 Willemstad

De oorspronkelijke bewoners van Curaçao behoorden tot de *Caiquetostam*. Zij leefden van landbouw en veeteelt in kleine nederzettingen verspreid over het eiland. In 1501 bereikten de Spanjaarden als eerste Europeanen het eiland en namen het zonder veel moeite in. Zij troffen hier geen grondstoffen van grote waarde, waardoor Curaçao al snel werd getypeerd als een *isla inútil* oftewel een nutteloos eiland. In de jaren dertig van de zeventiende eeuw doolde de West-Indische Compagnie door het Caribische gebied op zoek naar een maritieme basis van waaruit volgeladen Spaanse schepen aangevallen konden worden, om de druk te verlichten in de Republiek, die op dat moment in oorlog was met Spanje.⁵² Eerst viel de keuze op het bovenwindse eiland Sint Maarten, waar naast de oorspronkelijke bewoners ook al veel Fransen, Spanjaarden en Engelsen woonden. De WIC voerde er een machtsstrijd met de andere Europese vloten, en voortdurend vonden er machtswisselingen plaats op het eiland. Het kon dus geen vaste basis vormen voor de WIC en daarom week deze uit naar de benedenwindse eilanden en kreeg een oogje op Curaçao. Er waren meer eilanden waar de invloed van de WIC al gold, zoals Sint Eustatius, Saba, Aruba en Bonaire, maar Curaçao was geografisch gezien het meest geschikt als machtsbasis voor een oorlogshaven.⁵³

Logischerwijs was het eerste wat de WIC er bouwde een militair fort, dat eerst Het Kasteel werd genoemd, maar later de naam Fort Amsterdam kreeg. Dit ter ere van de kamer Amsterdam van de West-Indische Compagnie, die het eiland bestuurde. Het eerste bouwplan was een vijfpuntige constructie, maar al gauw werd afgezien van de bouw van het laatste bastion, het vijfde punt. De namen van de bastions waren De Klock, De Kat, De Vlaggestok en De Nieuwe Batterij. De langste muur had een lengte van 140 meter en de drie anderen waren elk 100 meter lang. De functie van het fort was om een beschermde behuizing te bieden aan de kleine Hollandse kolonie, bestaande uit de directeur, zijn militaire garde, burgerlijke beambten en werknemers in dienst van de WIC.

---

⁵² Vanaf dit moment zal ook naar de West-Indische Compagnie worden gerefereerd met ‘WIC’ of ‘de Compagnie.’

⁵³ Waltmans, H., *Een Koninkrijk met de West: hoofdstukken uit de politieke geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba 1634-2000* (Oosterhout 2003) 18.

Afb. 4 Façade van het Gouverneurspaleis.

Als onderdeel van dit fort werd ook het Gouverneurspaleis gebouwd. De façade van het gebouw werd naar buiten gericht, naar de havenkant. Het middenstuk stond voor de muren die het flankeerden, en bestond zelf nog eens uit drie delen.

Vandaag kenmerkt de façade zich nog steeds door Dorische zuilen en rondgewelfde ramen. De façade aan de binnenkant van het fort kent veel gelijknissen. Maar hier is de ingang geen poort, maar twee brede trappen die leiden naar de ingang. Het dak is erg Hollands, bedekt met dakpannen. De binnenkant van het Gouverneurspaleis kenmerkt zich onder andere door grote mahoniehouten deuren uit de achttiende eeuw en een marmeren vloer. Het Gouverneurspaleis is twee keer gerestaureerd, een keer rond het jaar 1870 en nogmaals in 1990. Het heeft nog steeds dezelfde functie als in de achttiende eeuw.

Natuurlijk kon de bouw van een protestantse kerk niet lang uitblijven. In 1769 was de bouw van de Fortkerk klaar. Erg opvallend aan de façade is de brede trap, die zich opsplijt naar twee trappen die leiden naar twee veranda's. Verder telt de gevel vier rondboogvensters met shutters. Ook het dak van de Fortkerk bestaat uit dakpannen, met een koepel in het midden als bekroning. Het interieur kenmerkt zich door Toscaanse zuilen en in hout overwelfde arcades. De preekstoel en de gouverneursbank zijn de enige meubelstukken die nog stammen uit de achttiende eeuw. Het fort telt een aantal gebouwen meer, die nog steeds dienst doen als overheidsgebouwen. Deze zijn in de Classicistische stijl gebouwd en worden gekenmerkt door typisch Curaçaose convexe Dorische zuilen. Deze gebouwen zijn in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw volledig gerestaureerd, waarbij wel werd getracht om de buitenkant zoveel mogelijk zijn authentieke vorm te laten.⁵⁴

Buiten het fort stond een aantal Compagniegebouwen, en in 1639 liet de toenmalige directeur Tolck het eerste gedeelte van de stadsmuur aanleggen. Deze was bedoeld om de binnenkomende en afgemeerde schepen bescherming te bieden. Van hieruit groeide de stad, met *Punda* of *De Punt* als eerste stadsdeel. Daarna volgde aan de andere kant van de Sint Annabaai *Otrobanda dat* overkant betekent. De Heerenstraat en de Breedestraat in Punda werden het eerst aangelegd. (Zie kaart 2) Tussen 1640 en 1660 kwamen hier de eerste woningen. Dit waren in het bijzonder koopmanshuizen. Deze leken erg op de herenhuizen aan

---

⁵⁴ C. Temminck Groll, *The Dutch overseas: Architectural survey: Mutual heritage of four centuries in three continents* (Zwolle 2002) 313-314.

de Nederlandse grachten in bijvoorbeeld Amsterdam. Smal in de breedte, maar lang in de diepte en bestaande uit meerdere verdiepingen. De begane grond van deze huizen was meestal bestemd voor bedrijfsruimten. De verdiepingen werden bewoond en konden ook als opslagplaats dienen. Veel bouwmaterialen, zoals de gele en rode bakstenen en de dakpannen werden meegenomen door de Hollandse bouwmeesters, zoals architecten toen werden genoemd.⁵⁵ Ook werden veel gebouwen opgetrokken uit koraalsteen, dat in overvloed aanwezig was op Curaçao. Omdat de bouwmeesters uit het moederland kwamen, hadden zij geen idee hoe de bouwplannen aan te passen aan het tropische klimaat van Curaçao. Naarmate er steeds meer *landskinderen* kwamen groeide vanaf de tweede helft van de achttiende eeuw de architectonische kennis en creativiteit en werden de gebouwen zodanig gebouwd dat men binnen minder last had van de hitte en benauwdheid.⁵⁶ Een van de oplossingen was de bouw van open galerijen in woonhuizen, die contant zorgden voor een toestroom van frisse lucht.⁵⁷ Aan het einde van de zeventiende eeuw, nadat de stadsmuur compleet was, komt in documenten voor het eerst de naam *Willemstad* voor.

Vanaf 1857 ontstonden er plannen om de stadsmuur rondom het oude gedeelte van Willemstad (Punda) te slopen. Door nieuwe technieken op het gebied van oorlogsvoering waren deze niet meer noodzakelijk. Bovendien groeide de stad en was de regering bezig met uitbreidingsplannen naar het oosten van het eiland. De stadsmuren vormden hierbij een belemmering. In 1860 werden grote delen van de muren daadwerkelijk gesloopt. De toenmalige gouverneur Van Lansberge liet ook de zeventiende-eeuwse stadspoort verwijderen om de kade langer maken ten behoeve van de bouw van nieuwe pakhuizen. Dankzij deze activiteiten ontstonden de wijken *Pietermaai* en *Scharloo*. De welgestelde kooplieden lieten hier neoclassicistische villa's bouwen en verlieten het drukke Punda. De woningen werden overgenomen door bedrijven en winkeliers, wat resulteerde in het commerciële winkelgebied dat Punda vandaag is.⁵⁸

---

⁵⁵ Temminck Groll., *The Dutch overseas*, 316.

⁵⁶ Op Curaçao geboren Hollanders en Sefardische Joden.

⁵⁷ Temminck Groll, e.a., *Curaçao Willemstad Monumentenstad* (Amsterdam 1990) 28.

⁵⁸ *Ibidem*, 28.

2.3 De rol van koloniale architectuur in de citymarketing van Antigua en Willemstad

In de eerste twee paragrafen hebben we gezien dat zowel Antigua als Willemstad erg veel te bieden hebben op het gebied van koloniale architectuur. De koloniale gebouwen zijn erg bepalend voor het stadsgezicht van beide steden. Maar welke rol speelt de koloniale architectuur in de citymarketing van de steden?

Definitie

Citymarketing is het ‘verkopen’ van een stad aan een toeristische bezoeker als ware het een product. Citymarketing is wereldwijd onderdeel van overheden en gemeentelijk beleid en draagt zorg voor een zo positief mogelijk beeld over een bepaalde stad aan de buitenwereld. Het doel is om toeristen uit binnen- en buitenland te trekken, en er zo economische verdiensten voor de stad uit te winnen. Het stimuleert onder andere de stedelijke horeca, culturele instellingen en traditionele ambachten. Wanneer een stad een locatie op de Werelderfgoedlijst heeft staan, creëert het automatisch publiciteit voor toeristen. Het brengt echter ook extra verantwoordelijkheid mee voor de nationale en gemeentelijke overheid. De locaties moeten namelijk goed onderhouden worden.⁵⁹

Antigua

Op nationaal niveau zorgt het Werelderfgoedcomité van Guatemala ervoor dat Antigua aan de eisen van de Werelderfgoedlijst blijft voldoen. Dit comité coördineert ook het erfgoed van de secties cultureel en natuurlijk erfgoed van het Guatemalteekse Ministerie van Sport en Cultuur. Het hoofddoel van dit comité is het verspreiden van kennis over erfgoed onder de Guatemalteken, om zo een groter draagvlak te creëren voor het conserveren. Volgens het comité zou kennis over het erfgoed in eigen land moeten helpen bouwen aan een identiteit die zich bewust is van de waarde van cultuur. Deze kennis bestaat uit het ontwikkelen van ondersteunende, educatieve programma’s voor scholen. Dit gebeurt veel in Antigua. In deze programma’s worden verbanden gezocht tussen verleden en heden, om de toe-eigening van erfgoed door de samenleving makkelijker te maken. Nog een doel van dit comité is om samenwerkingsverbanden aan te gaan met nationale en internationale organisaties die interesse hebben in het ontwikkelen van culturele projecten, bijvoorbeeld het samenwerkingsverband tussen de gemeente van Antigua met de World Monuments Fund. Het

---

⁵⁹ G. C. Stanciulescu, *City Image- As tourism destination*, 1218-1219 op: http://econpapers.repec.org/article/orajournal/v_3a4_3ay_3a2008_3ai_3a1_3ap_3a1218-1222.htm

gezamenlijk project bestaat uit het aanbieden van workshops over het beheer en het herbestemmen van koloniale gebouwen aan de bewoners van Antigua. Zo wordt naast onderhoud ook gewerkt aan bewustwording en waardering van het erfgoed. Het betrekken van de eigen bevolking wordt als een belangrijk onderdeel van het erfgoedbeleid betreffende koloniale architectuur gezien.⁶⁰

Zowel in Antigua als in Willemstad is citymarketing van groot belang voor het toerisme, dat in beide steden een belangrijke bron van inkomsten is. Speelt koloniale architectuur hier een rol in? Mag het een culturele representant zijn van de stad naar de buitenwereld? De belangrijkste bronnen die ik tot mijn beschikking heb om citymarketing te onderzoeken zijn de toeristische websites van beide steden. Dit zijn de websites van gemeenten, ministeries, toerismebureaus en monumentenzorg. Dit soort informatie is moeilijk uit literatuur te achterhalen, omdat bij citymarketing het *world wide web* een erg belangrijke middel is om zoveel mogelijk bereik te realiseren. Eerst worden de sites over Antigua behandeld en later wordt hetzelfde gedaan met een aantal sites over Willemstad.

In de analyse krijgen drie punten betreft het presenteren van koloniale architectuur als toeristische attractie de aandacht. Namelijk:

- De argumentatie: Hierbij wordt gekeken naar wat de tekst zegt over koloniale architectuur, en of deze zich naar buiten richt (toeristen) of juist naar binnen (eigen bevolking). Komt er een visie vanuit een bepaalde groep naar voren?
- De beeldtaal: Hoe en met welke middelen wordt getracht de koloniale architectuur tot de verbeelding te laten spreken? Wat is hiervan het doel?
- De rol van het pijnlijk verleden in het verhaal: Wordt er een verbinding gemaakt tussen de architectuur en de koloniale geschiedenis?

---

⁶⁰ <http://patrimoniomundial.mcd.gob.gt/pages/iquestquienes-somos.php>

De eerste website: *www.visitguatemala.com*

Dit is een algemene toeristische website, die publiciteit maakt voor het hele land. De site verdeelt het land in een aantal regio's, met regionaal verbonden thema's als aantrekkingskracht. Als eerste wordt Antigua genoemd. Antigua wordt zowel modern als koloniaal omschreven. Daarna wordt een gebied genoemd met nog levende Maya-cultuur, Petén. Hierna volgt een gebied met veel architectuur uit de Maya-tijd en tenslotte wordt de homepage beëindigd met het Caribische kustgebied, waar de oerwoud en het oceaandleven worden aangeprezen.

Als men doorklikt naar het gedeelte over Antigua, ziet men dat deze stad als tegenhanger van de hoofdstad van Guatemala wordt gepresenteerd. Antigua symboliseert het verleden en Guatemala de toekomst, als stad met modern architectuur. Een aantal gebouwen wordt uitgelicht (kerken, kloosters, de Plaza Mayor en het gemeentehuis) met afbeeldingen en historische uitleg. De site heeft ook optie om panoramafoto's te openen. Deze laten door het draaien de gebouwen van alle kanten zien. Visualiteit, zoals wel vaker voorkomt bij websites, is hier dus erg belangrijk. De beeldtaal van dit gedeelte over Antigua wordt gekenmerkt door het noemen van legendes, belangrijke personen zoals een paus en de stichters van de stad. Ook wordt er een link tussen verleden en heden gemaakt. Onderstaande citaat illustreert dit goed:

*'A pesar de haber sido una ciudad proscrita y abandonada para crear una nueva capital, paulatinamente sus pobladores volvieron a darle vida a la ciudad que hoy es uno de los mayores atractivos turísticos de Guatemala, debido a su arquitectura claramente colonial. Joya del urbanismo y la arquitectura colonial, que conserva sus características, como si en ellas el tiempo se hubiera detenido. Por su inmenso valor histórico y cultural, fue declarada por la UNESCO "Patrimonio de la Humanidad" en 1979.'*⁶¹

Vrij vertaald: 'Ondanks dat de stad (Antigua) onbeschermd achtergelaten was om een nieuwe hoofdstad te stichten, wisten de bewoners de stad nieuw leven in te blazen en is deze nu één van de meest aantrekkelijke toeristische attracties van Guatemala, duidelijk dankzij de koloniale architectuur. Sieraad van stedenbouw en koloniale architectuur, met behouden eigen kenmerken, alsof de tijd heeft stilgestaan. Door haar immens historische en culturele waarde,

---

⁶¹http://www.visitguatemala.com/web/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=993

werd zij (Antigua) in 1979 door de UNESCO uitgeroepen tot ‘Werelderfgoed van de Mensheid’. ‘

Uit deze tekst kunnen we ook opmaken dat UNESCO wordt opgevoerd als autoriteit. Elk individueel gebouw wordt, hetzij kort, belicht en krijgt hierdoor eigen waarde. Ook de omgeving van de stad en de lokale kunst en ambachten worden aangeprezen.

Het pijnlijk verleden speelt geen rol, maar wordt gepresenteerd als een verleden waar men trots op moet zijn, net zoals de inheemse tradities en bezienswaardigheden elders op de site. Deze website richt zich echt naar buiten, naar potentiële bezoekers, waardoor er geconcludeerd kan worden dat deze alleen voor toeristische motieven is opgezet.

De tweede website: <http://patrimoniomundial.mcd.gob.gt>

Dit is de webpagina van het eerder genoemde Ministerie van Sport en Cultuur. De website beschrijft hoe de Werelderfgoedcomité in de jaren 1970 te werk is gegaan en welke gebieden van het land op de Werelderfgoedlijst staan. Ook beschrijft de website projecten en initiatieven ter behoud van het erfgoed en om meer bewustwording onder de Guatemalteken te creëren. De website richt zich zowel naar buiten (potentiële toeristen) als naar binnen (Guatemalteekse bevolking). Dit laatste is zichtbaar in de argumentatie, die vaak het element ‘wij Guatemalteken’ bevat. Bijvoorbeeld in onderstaand stuk:

‘ Los guatemaltecos conocemos y respetamos nuestro patrimonio cultural y natural. Conocemos las normas de protección, conservación y preservación del mismo. Reconocemos nuestro patrimonio de extraordinario valor; colaboramos con su protección, conservación y preservación. ’⁶²

Vrij vertaald betekent dit: ‘Wij Guatemalteken kennen en respecteren ons cultureel en natuurlijk erfgoed. We kennen de normen van het beschermen, het conserveren en het behouden van dit erfgoed. We erkennen dat ons erfgoed van buitengewone waarde is; we werken samen aan het beschermen, conserveren en behouden ervan.’

Na dit stuk volgt een tekst dat het heeft over de missie om de Guatemalteken meer bewust te maken van hun erfgoed en de universele waarde ervan. Deze twee dingen vormen een contradictie, want blijkbaar zijn de Guatemalteken toch niet bewust genoeg. Hieruit kan

---

⁶² <http://patrimoniomundial.mcd.gob.gt/pages/iquestquienes-somos.php>

worden opgemaakt dat bovenstaand citaat de Guatemalteekse bezoeker van de site moet beïnvloeden te denken dat hij of zij net als de rest van de bevolking bewust moet zijn van het eigen erfgoed. Het citaat kan ook gevoelens van eenheid en betrokkenheid opwekken. Verder vindt men op de site een opsomming van welke Guatemalteekse gebieden op de Werelderfgoedlijst staan met links die leiden naar de officiële documenten van UNESCO. De site bevat maar enkele plaatjes en heeft geen verhalende teksten over de geschiedenis van de plaatsen. Zelf al is de website voornamelijk voor Guatemalteken zelf bedoeld, het erfgoed wordt gepresenteerd zonder enkel historisch achtergrond erbij. Antigua en de natuur- en archeologische parken zijn iconen, een nationale trots die men moet beschermen en behouden voor de toekomst, maar de herkomst en de (pijnlijke) geschiedenis krijgen in het verhaal geen rol.

De derde website: *www.descubreantigua.com*

Deze site maakt een erg toeristische indruk, de naam zegt het al: ‘descubre Antigua’ betekent ‘ontdek Antigua.’ Maar wat opzienbarend is, is dat de website geen optie voor vertaling in het Engels biedt. Misschien is het vooral bedoeld voor Guatemalteken zelf, en eventueel andere Spaanstaligen. Maar dit is niet met zekerheid te zeggen, want de website toont niet welke organisatie hierachter zit. De website is erg visueel ingesteld en gaat alleen over de architectuur van de ruïnes van Antigua. Men kan van de eerste pagina doorklikken naar informatie over de kerken, andere ruïnes of musea en monumenten. De geschiedenis van een gebouw beperkt zich tot bouwjaar en een enkele keer de namen van bouwmeesters erbij. Daarna krijgen bouwstijlen en materialen vooral de aandacht. Veel afbeeldingen en het taalgebruik zijn bedoeld voor mensen met al enige kennis over kunst en architectuur. Ook hier treffen we weer geen aandacht voor een pijnlijk verleden.

De laatste website: *www.antiguaguatemala.info*

Op deze site zijn alle teksten tweetalig; Spaans en Engels. Er is een lijst met hotels, reisbureau's, horeca, taalscholen en meer toeristische voorzieningen. De site presenteert de stad als exotisch en tropisch, maar tegelijk ook cultureel rijk. Deze beschrijft de geschiedenis en noemt een aantal legendes. Ook de architectuur krijgt aandacht: er is een omschrijving per bezienswaardigheid, er zijn kaarten en een groot aantal afbeeldingen. Ook op deze website is visuele aantrekkingskracht belangrijk, zo zien we dat er bij de afbeeldingen extra effecten zijn toegevoegd om ze te laten ‘leven.’ Er is beweging, waardoor menig afbeelding een driedimensionaal aangezicht krijgt en er is muziek op de achtergrond. Opvallend is dat de

geschiedenis in vergelijking met de andere websites veel meer aandacht krijgt en een gedeelte verwijst zelfs naar een pijnlijk verleden. Zoals bij het geciteerde gedeelte dat volgt:

‘ ‘ The first Guatemalan capital was in Iximché, established on July 25th. 1554, by Don Pedro de Alvarado who was sent by Hernán Cortés from Mexico to conquer Guatemala in December 1553. Alvarado took advantage of the continuous indigenous rivalry between different Mayas. He attacked coming in through the highlands and made the indigenous one against the other to reach his objective. This city was baptized with the name of Santiago de los Caballeros, on the day of the patron of the city, Saint James, and from there it was used as a military site commanded by Don Pedro de Alvarado, who mistreated the indigenous people. The indigenous people had no other alternative than to flee to remote and hidden places inside the forest. The Spanish imposition on this city was so strong that the city was founded on the same place as the kachiquel capital, on the indigenous territory of the Guatemalan highlands: Iximché. The Mayan evangelization as a way of conquest was used in different regions of the country, but the main motive of conquest was to be profited for the Spanish kingdom. Nevertheless the indigenous flight towards high and mountainous lands due the mistreatments greatly affected the "great invasion's" main objective. After not finding gold or silver mines in the region, and without the kachiquel's "help" as slaves, the Spanish could not strengthen an economic basis, so they were forced to leave. ’⁶³

Dit gedeelte schildert de stichters van de stad af als sluw, hebzuchtig en wreed jegens de inheemse bewoners van het gebied. Een later gedeelte beschrijft ook de dubieuze rol van de kerk in de omgang met de inheemse bewoners:

‘ ‘From the exquisite book titled "Historia General de Guatemala", Guatemala's General History, we quote:

" The Church's implication in the political system had a double motive: on one side, the Indian's defense, as a human being deserving fair treatment; on the other, its evangelizing mission, for which it was fully legitimized by the Indians proper legal regimen, on which the land and aborigine's political sovereignty was sustained. But this double task by the church could only be wrongly undertaken in a war or situation of large abuses, in situations where the ecclesiastic hierarchy was getting involved in the problems and in the political process with still another factor, such as having the title of Protector of the Indians that Marroquín

---

⁶³ <http://antiguaguatemala.info/portal/content/view/67/72/>

and other bishops received from the crown. With all the ambiguities and the lack of aid for this job, protecting the Indians was not a pure matter of love or Christian charity, but a political responsibility within a system in which the State and Church were intimately linked and committed."⁶⁴

Opvallend dat een dergelijk commerciële website veel aandacht besteedt aan de geschiedenis van de stichting van de stad. De teksten spreken erg tot de verbeelding. Maar de geschiedenis van de stichting en de rest van de website die de stad en de monumenten als bezienswaardigheden presenteert worden verder niet met elkaar verbonden. Per bezienswaardigheid is er weer een beschrijving die zich vooral richt op de architectuurgeschiedenis. Er wordt geen waardeoordeel gegeven en er is ook geen verhaal over de huidige omgang met de monumenten of het verleden.

Wat voor informatie over de rol van koloniale architectuur in de citymarketing van Antigua kunnen we halen uit de websiteanalyse? We kunnen concluderen dat de koloniale uitstraling van de stad wordt gepresenteerd als hoofdattractie voor toeristen. De identiteit van Antigua is niet los te zien van haar restanten uit de koloniale tijd. De architectuur wordt echter op een voetstuk geplaatst als icoon en nationale en/of stedelijke trots, waarbij geschiedenis en herinnering nauwelijks een rol spelen. De gebouwen krijgen niet meer verhaal dan bouwjaar en een beschrijving van bouwmethode en artistieke elementen. De websites die wel teksten bevatten over de (pijnlijke) koloniale geschiedenis lijken dit los te vermelden en geen verbinding te leggen met de koloniale architectuur. We kunnen concluderen dat de koloniale architectuur belangrijk is voor de citymarketing van Antigua, maar als bezienswaardigheid zonder dieper in te gaan op de geschiedenis.

---

⁶⁴ <http://antiguaguatemala.info/portal/content/view/67/72/>

Willemstad

Op reclame in folders, posters en websites over Curaçao is de Handelskade in Punda het populairste plaatje. Het is één van de bekendste handelsmerken geworden van het eiland.

Afb. 5 De Handelskade.

Punda is nu geen woongebied meer,

maar bestaat voornamelijk uit bedrijven en winkels in gerenoveerde panden. Het komt regelmatig voor dat er alleen genoeg geld is voor restauratie van erfgoed, als de gebouwen herbestemd worden voor bedrijven. De belangrijkste voorwaarde is dan dat de buitenkant zijn authenticiteit mag behouden en het interieur ingericht wordt naar de wensen van het desbetreffende bedrijf. Otrobanda is tegenwoordig een woonwijk met nog steeds veel bebouwing uit de achttiende en negentiende eeuw. Helaas zijn de woningen nu in slechte staat. Dit is onder meer een gevolg van leegloop, de rellen van 1969 die een desastreuze brand hebben veroorzaakt en van de stadsuitbreidingen. De bewoners leven in woningen die erg verpauperd zijn en slecht onderhouden worden. In mei 2011 heb ik een bezoek gebracht aan het eiland Curaçao. Ik heb toen mijn kans benut om Willemstad te ontdekken en om met professionals in de monumentenzorg te spreken. Zij gaven me een duidelijk beeld van de huidige stand van zaken betreft de positie van koloniale architectuur in de politiek en bij de bevolking van de stad en het eiland. Als eerste sprak ik met drs. Gerda Gehlen, een Nederlandse cultuurhistoricus en hoofd stedelijke planning en ordening van het Monumentenbureau. Op de vraag hoe het besluitvormingsproces ten aanzien van de restauratie van de binnenstad is verlopen en wie het initiatief nam, vertelde ze dat in de jaren tachtig veel gebouwen in de binnenstad verloren dreigden te gaan. Een aantal lokale mensen namen actie, door bij de overheid te pleiten voor een onderhoudsplicht ten aanzien van de eigenaren van de gebouwen. Om deze eigenaren tegemoet te komen, werd er ook gepleit voor een subsidieregeling. Men kreeg gehoor, vooral omdat de politici op Curaçao het economisch belang van een mooi en historisch stedelijk aanblik begonnen in te zien. Het eerste initiatief lag dus bij geïnteresseerde Curaçaoënaars, in het bijzonder de architecten.

Vandaag de dag wordt er getracht Otrobanda als woongebied te herstellen door middel van rehabilitatie en kleine nieuwbouwprojecten. Er is een samenwerking gaande tussen het Secretariaat Stadsvernieuwing, de Dienst Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting, de stichting Monumentenzorg Curaçao, de stichting Monumentenfonds en de Fundashon Kas Popular, een stichting voor volkswoningbouw. De Fundashon Kas Popular, opgericht in 1978 door de Nederlandse en Antilliaanse overheid en het eilandgebied Curaçao, heeft ten doel panden te bemachtigen, op te knappen en te verhuren als sociale huurwoning voor mensen met lagere inkomens. Een initiatief dat mede Otrobanda nieuw leven heeft ingeblazen. De renovaties die veel panden hebben ondergaan, zijn erg schadelijk geweest voor de vervallen monumentale panden. Veel van de authenticiteit is verloren gegaan. Ir. Giovanni Alders, architect en projectcoördinator bij het Monumentenfonds dat deze organisatie veel fouten heeft gemaakt. Men had te weinig middelen, en men had alleen maar oog voor het huisvesten van arme mensen, met te weinig oog voor restauratie en behoud van authenticiteit. De FKP had een andere filosofie dan die van de samenwerking tussen monumentenfonds en het bedrijfsleven.

Websiteanalyse

Dezelfde websiteanalyse als gedaan bij Antigua met argumentatie, beeldtaal en de rol van het pijnlijk verleden als aandachtspunten volgt nu voor Willemstad.

De eerste website: *www.curacao.com*

Dit is de officiële website van de zogenaamde Tourist Board (toerismeraad) van het eiland. De openingspagina bestaat uit plaatjes van zon, zee, strand en erg groot plaatje van de Handelskade in Willemstad. De stad wordt hier de trots van Curaçao genoemd met zijn haven, chique winkels, restaurants en uitgaansgelegenheden. Als we doorklikken op Willemstad volgt een pagina met een stukje geschiedenis. Deze tekst gaat vooral over de vraag naar wie Willemstad is vernoemd. Het enige stuk dat over de koloniale architectuur gaat zegt:

“Volgens een veelomvattend onderzoek door het monumentenbureau van de overheid, staan er alleen al in Willemstad 750 historische gebouwen die het behouden waard zijn. Elke maand gaat er wel een in de steigers. De herstelwerkzaamheden in de laatste tien jaar hebben een verbazingwekkend resultaat opgeleverd. Het is waarschijnlijk dat in de nabije toekomst verschillende stadsdelen van Willemstad in hun oude luister hersteld zijn.

*Neem een vlucht naar de verborgen schat van de Cariben. Word verliefd op de duikstekken en stranden van wereldklasse, maak energiegevend buitenavonturen mee en beleef de hoofdstad, Willemstad. Regel uw reis vandaag nog!*⁶⁵

Dit stuk is niet erg uitgebreid, maar staat wel stil bij de architectuur van Willemstad in ontwikkeling. Dit gaat echter meer over esthetica dan wat de gebouwen voor de stad betekenen of de geschiedenis ervan. Natuurlijk wordt de UNESCO als autoriteit genoemd en gaat een beknopt stuk tekst over de benoeming op de Werelderfgoedlijst.⁶⁶

Op de pagina ‘Historische wijken’ verwijst het gedeelte over Otrobanda naar de slavernijtijd: *‘In de 18e en 19e eeuw trokken vrije zwarten naar de stad. Een aantal gebieden in Otrobanda werden bebouwd met kleinere volkswoningen met werkplaats. Hierdoor ontstonden de wijken van de werkende klasse en het stedelijke centrum. In de 20e eeuw, was Otrobanda uitgroeid tot een groot cultureel centrum voor de opkomende zwarte middenklasse. Veel politici, kunstenaars, muzikanten en professionals uit het zakenleven zijn hier opgegroeid.’*⁶⁷ Dit gedeelte bevat geen connectie met emotionele waarden met betrekking tot de geschiedenis. ‘Vrije zwarten’ refereert wel naar de tijd van slavernij, maar niet in een context van een pijnlijk verleden. De rest van website is visueel erg kleurrijk en commercieel en gaat veelal over toeristische voorzieningen zoals hotels en duiklocaties.

De tweede website: www.willemstadcuracao.nl

Dit is een website door *E-bron marketing* gemaakt voor Willemstad. Het is een site die vooral de luxe kant van Willemstad belicht, met een opsomming van resorts en de meest chique hotels en eet- en uitgaansgelegenheden van de stad. Onder het kopje ‘bezienswaardigheden’ vind men een klein aantal koloniale gebouwen met een hele korte omschrijving.⁶⁸ Onder het kopje ‘over Willemstad’ staat een stuk tekst over de geschiedenis van de stad. Deze is erg beknopt en gaat vooral over wanneer de stad is ontstaan, de haven en het Fort Amsterdam. Daarnaast worden de stad en de inwoners als kleurrijk en cultureel divers afgeschilderd. De verschillende kleuren van de grachtenhuizen ‘geven een vakantiegevoel.’⁶⁹ De argumentatie en beeldtaal richten zich vooral op het beleven van mooie architectuur nu, met weer geen

---

⁶⁵ <http://www.curacao.com/nl/Curacao-Ervaar-het-Verschil/Historische-Hoofdstad/Ontstaan-van-Willemstad>

⁶⁶ <http://www.curacao.com/nl/Curacao-Ervaar-het-Verschil/Historische-Hoofdstad/Locaties-UNESCO-Werelderfgoed>.

⁶⁷ <http://www.curacao.com/nl/Curacao-Ervaar-het-Verschil/Historische-Hoofdstad/Historische-Wijken>

⁶⁸ <http://www.willemstadcuracao.nl/bezienswaardigheden/>

⁶⁹ <http://www.willemstadcuracao.nl/over-willemstad/>

enkele rol voor het pijnlijk verleden in het verhaal. Deze site is vooral voor potentiële Nederlandse toeristen.

De derde website: *www.curacaomonuments.org*

Dit is de website van de monumentenzorg van Curaçao. Dit is een organisatie die zich zowel naar binnen als naar buiten richt. Naar buiten, omdat eventuele bezoekers van de stad wil informeren over de monumenten van de stad en naar binnen omdat zij meer bewustwording willen creëren onder de Curaçaose bevolking. Onder het kopje ‘Willemstad World Heritage City’ treffen we een verhalende tekst over de Willemstad voor en na de benoeming van UNESCO. Het gaat over de criteria van UNESCO en over de geschiedenis van het conserveren van de monumenten, maar niet over de geschiedenis van de gebouwen of van de stad. Willemstad wordt ook met een aantal andere steden geschaard onder ‘een familie’ van steden die door de Nederlanders zijn gesticht in overzeese gebieden, waaronder Recife (Mauritsstad), New York (Nieuw Amsterdam) en Paramaribo.

De tekst onder het kopje ‘Curaçao History’ verhaalt in het kort de geschiedenis vanaf archaische tijden tot en met de twintigste eeuw. Een deel van het pijnlijk verleden komt aan bod, namelijk de slavernij van de oorspronkelijke bewoners, en later de Afrikanen. Maar dit wordt geheel los gezien van de monumenten. De site bevat een bescheiden aantal plaatjes, en de beeldtaal gaat vooral over het belang van het behoud van de monumenten voor de Curaçaose cultuur.

Net zoals we bij Antigua gezien hebben, wordt ook in de websites over Willemstad de koloniale architectuur gepresenteerd als trots, icoon en pilaar van de eigen identiteit en cultuur. Het zijn objecten die toeristen trekken vanwege hun esthetische waarde. Er wordt niet of nauwelijks een verbinding gelegd met een geschiedenis of een herinnering die een gebouw of monument kan hebben. Het wekt de indruk dat het belangrijkste doel van conservering het trekken van toeristen is. Als de economische motieven het belangrijkste zijn, dan is het op het eerste gezicht logisch dat in citymarketing de architectuur alleen esthetisch gebruikt wordt. Het laatste hoofdstuk gaat dieper in op de complexe relatie tussen koloniale architectuur, het begrip erfgoed en toerisme.

De realiteit volgens professionals

Drs. Gehlen zei dat de benoeming van de UNESCO het voor de monumentenzorg vooral meer regels en bureaucratie betekende. Voor de stad zelf en de politiek was de benoeming dubbel. Enerzijds was het een eer en economisch aantrekkelijk, anderzijds werd de stadsontwikkeling belemmerd door de nieuwe regels met betrekking tot conservering en onderhoud. En de positie van de bevolking tegenover de benoeming en de koloniale architectuur überhaupt? Volgens drs. Gerda Gehlen is deze niet zo rooskleurig als de citymarketing van Willemstad doet lijken. Door een samenloop van omstandigheden zoals de Werelderfgoedlijst en de rol van de Nederlandse overheid, wordt Willemstad te veel afgeschilderd als Europees. Toen de commissie van de UNESCO in 1997 de rapporten opstelde voor de benoeming, zijn de niet-Nederlandse invloeden en de Afrikaanse arbeid in de totstandkoming van de architectuur niet belicht. Hierdoor is er vandaag de dag weinig interesse van de bevolking in de architectuur, omdat het nog teveel als ‘koloniaal’ en ‘Nederlands’ wordt bestempeld. Dit ten onrechte, want alle culturen van Curaçao hebben bijgedragen aan de architectuur, en het weerspiegelt eenieders identiteit en geschiedenis. Volgens drs. Gerda Gehlen is een oplossing te vinden in een verandering van ‘koloniale’ architectuur naar een meer ‘shared built heritage.’ Op deze manier zouden de grillige politieke veranderingen in het eilandsbestuur ook minder invloed hebben op de monumentenzorg. De huidige tendens in de politiek is nationalistisch en streeft naar autonomie. Ook is er weinig oog voor cultuur, waardoor de monumentenzorg te kampen heeft met financiële tekorten en vertraging van projecten.⁷⁰

Ir. Giovanni Alders sprak vooral over de toekomst van de monumenten. Het is een gegeven dat de Monumentenzorg op dit moment weinig kan rekenen op overheidssubsidie. De huidige politiek op Curaçao vindt dit geen prioriteit, en sinds 2006 is de subsidiering vanuit Nederland gestopt. Dit komt omdat het restauratiefonds Curaçao afwisselend wel of niet tot het Rijk rekent. Ir. Giovanni Alders lichtte toe dat het herbestemmen van koloniale architectuur voor het bedrijfsleven een goed alternatief is om de fondsenkas aan te vullen. Het herbestemmen van gebouwen is noodzakelijk, het heeft geen zin om ze alleen als monument te beschouwen, want een gebouw is een gebruiksvoorwerp dat met de tijd mee moet. Bedrijven mogen de binnenkant naar eigen behoeften aanpassen, maar de buitenkant moet authentiek blijven en daar wordt door de bedrijven voor betaald.

---

⁷⁰ Dit gesprek vond plaats op 12 mei 2011.

Hoewel de citymarketing anders doet vermoeden, is er volgens ir. Alders nog niet genoeg bewustzijn voor het feit dat de architectuur gezichtsbepalend is voor het hele eiland. Het wekt alleen interesse van professionals en vaklieden, en wordt teveel als een elitaire aangelegenheid beschouwd. De monumentenorganisaties hebben initiatieven om dit te verbeteren, bijvoorbeeld door middel van Open Monumentendagen, documentaires en cultureel erfgoedcolleges. Ir. Giovanni Alders ziet het iets rooskleuriger dan drs. Gerda Gehlen, volgens hem is er wel degelijk een omslag in de mentaliteit van de gewone Curaçaoënaar bezig.⁷¹

---

⁷¹ Dit gesprek vond plaats op 13 mei 2011.

2.4 Deelconclusie: Koloniale architectuur als gekoesterd erfgoed

Voor zowel Antigua als Willemstad geldt dat koloniale architectuur een grote rol speelt in de presentatie van de stad. Deze wordt beschreven als icoon van de stad en onmisbaar bezienswaardigheid. Deze visie van commerciële- en overheidsorganisaties dient voornamelijk het vergroten van de toeristenstroom. De pijnlijke kanten van het koloniaal verleden worden nauwelijks belicht, en al helemaal niet contextueel verbonden aan de architectuur. De citymarketing van de websites geven een beeld van een natie/ stad die helemaal in reine is met het verleden, en die het koloniaal erfgoed op heeft genomen in de eigen identiteit. In Willemstad hebben de gesprekken met drs. Gerda Gehlen en ir. Giovanni Alders een ander beeld gegeven van de realiteit. Volgens eerstgenoemde is er niet veel interesse van de bevolking door de verkeerde presentatie van UNESCO en de overheid. Deze hebben de koloniale architectuur in het verleden te veel bestempeld als ‘Europees.’ Volgens de tweede is deze houding wel aan het veranderen door initiatieven van bewustwording en het inzien van het economisch belang van de koloniale architectuur. Helaas ligt het op dezelfde manier spreken van professionals in Antigua buiten bereik. Niet alleen om deze reden heeft Willemstad meer aandacht gekregen in deze scriptie, ook de verbinding met Nederland is een reden te meer om hier meer onderzoek aan te besteden.

De koloniale architectuur van beide steden wordt door overheid en commercieel belanghebbenden gekoesterd. In beide steden zijn koloniale gebouwen trekpleisters van toeristen. We hebben gezien dat er veel initiatieven en organisaties zijn die zich bezig houden met het behoud en de conservering ervan. Ook al staat de bevolking er nog weifelend tegenover, een gedeelte is er blijkbaar wel mee bezig. Voor beiden steden geldt dat een plaats op de Werelderfgoedlijst hierin heeft geholpen en een motivatie vormt om het behoud voort te zetten, zodat de plaatsing in de toekomst niet ongedaan wordt gemaakt. Ook het belang van de architectuur voor toerisme is een belangrijke drijfveer, vanwege de economische verdiensten.

Deel II

Hoofdstuk 3 Tunis: Koloniale architectuur in verval?

Na de succesverhalen van Antigua en Willemstad, komen we op een verhaal waarbij de koloniale architectuur minder succesvol uitblinkt.

3.1 Stadsgeschiedenis en koloniale architectuur

Tunesië is gelegen in een gebied met een rijke geschiedenis. Door de bereikbare ligging voor zowel Europa als Azië aan de Middellandse Zee heeft dit land heersers en inwoners gehad uit het hele Mediterrane gebied. Feniciërs, Romeinen, Berbers, Spanjaarden, Arabieren, Turken, Italianen en Fransen zijn enkele voorbeelden. In de negentiende eeuw lieten imperialistische Europese machten flink hun macht gelden in een groot deel van de wereld.⁷² Zoals in het eerste hoofdstuk aan de orde is gekomen, gold dit ook voor Frankrijk. Vanuit Algerije lieten de Fransen een oogje vallen op het oostelijke buurland. Tunesië werd in die dagen geregeerd door een *Bey*, een monarch van Ottomaanse afkomst. Het bergachtige gebied in het westen van het land, bij de grens met Algerije, werd bewoond door stammen die niet altijd gezag van buitenaf accepteerden. Aan de andere kant van de grens woonden ook Algerijnse stammen. De grens werd niet erkend, en het gebied was door de vele vetes tussen deze stammen erg gewelddadig. Een uit de hand gelopen strijd tussen een Algerijnse en een Tunesische stam was dan ook de aanleiding waar de Fransen op wachtten om militair in te kunnen grijpen in Tunesië. In 1881 werden een aantal plaatsen onder vuur genomen en bezet, en voeren er oorlogsschepen vanuit Frankrijk naar de Tunesische kust. Algauw werd de hoofdstad Tunis onder leiding van de generaal Jules-Aimé Bréart omsingeld en ingenomen. Hierna vervolgde hij zijn weg naar het paleis van de toenmalige Bey Muhammad al-Sadiq.⁷³

Aan de vooravond van het instellen van het protectoraat werd in het paleis het verdrag van 1881 door beide partijen getekend, dat Frankrijk speciale ‘rechten’ in Tunesië gaf. De Bey werd niet afgezet, want volgens het verdrag behield hij zijn soevereiniteit. Het buitenlandbeleid werd echter wel onder Franse supervisie geplaatst, en het leger onder de leiding van een Franse generaal. Ook gaf het verdrag de Fransen de macht om militaire

---

⁷² K. J. Perkins, *A History of Modern Tunisia* (Cambridge 2004) 5-6.

⁷³ Perkins, *A History of Modern Tunisia*, 10-14, 28.

troepen te plaatsen waar en wanneer ze maar wilden. Zo creëerden de Fransen onder het mom van ordehandhaving in de regio, geschikte omstandigheden om hun imperiale ambities uit te voeren. Dit vond ook plaats in een tijd van sociale onrust en economische malaise, die bij de bevolking onvrede jegens de monarch hadden gewekt. Door deze ontwikkelingen ontstond er op twee fronten een gewapend verzet onder de bevolking. Dit bestreed namelijk niet alleen de Franse dominantie, maar ook de heerschappij van de Bey. In 1883 werd de *La Marsa conventie* getekend waarbij de Bey al zijn macht inleverde, maar symbolisch bleef regeren. Ook mocht hij recht spreken als er geschillen waren waarbij de Islamitische *Sharia* moest worden toegepast.⁷⁴ Dit was samen met de benaming ‘protectoraat’ in plaats van ‘kolonie’ een maatregel om al te grote vijandigheid onder de bevolking te voorkomen. De Fransen hadden deze bitter ondervonden in Algerije en zagen het niet graag herhaald. In deze conventie bood Frankrijk ook aan Tunesië uit de economische malaise te halen, door de staatsschulden op zich te nemen.

Afb. 6 Kathedraal St. Vincent de Paul.

Na het instellen van het Franse protectoraat groeide de stad Tunis enorm. In een paar jaar verdubbelde de omvang van Tunis, die naast de *Medina*, het oude Arabische hart van de stad een groot Europees stadsdeel kreeg. Dit werd gebouwd tussen de ommuurde Medina en het meer van Tunis, een op het eerste gezicht vreemde keuze van de Fransen (Zie kaart 3 voor de ligging van Tunis aan het meer). Dit gebied was namelijk drassig, en het meer kon in de warme zomers zorgen voor doordringende, onaangename geuren in de stad. Redenen die kunnen hebben meegespeeld bij deze keuze zijn het niet willen vervangen van de hoofdstad, de aanwezigheid van een haven en de aanwezigheid van duizenden Europese migranten die al in Tunis woonden.⁷⁵

⁷⁴ A. Johnston, *French Rule in Tunis* in: *Journal of the Royal African Society* (Vol. 4 No.15 1905) 358.

⁷⁵ P. Sebag, *Tunis, Histoire d'une ville* (Paris 1998) 337-339.

De *Avenue de France* werd de hoofdstraat die de Medina met *La Nouvelle Ville*⁷⁶ verbond. Hier bouwden de Fransen een aantal belangrijke gebouwen, de enige die vandaag de dag nog een monumentale waarde hebben voor Tunis. Op verzoek van de aartsbisschop van Carthago en Algiers, Charles Lavagerie werd in het laatste decennium van de negentiende eeuw de kathedraal *Saint Vincent de Paul* in deze straat gebouwd. Deze man was een autoriteit en stond erom bekend in zijn filosofie de politieke ambities van Frankrijk sterk te verbinden met zijn religieuze missie in Noord-Afrika.⁷⁷ De kathedraal werd een indrukwekkend bouwwerk dat Gotische, Byzantijnse en Moorse elementen bevat in de architectuur.

Afb. 7 Verpauperde flats in La Nouvelle Ville.

Hier recht tegenover stond het administratieve hoofdkwartier van het protectoraat, dat tegenwoordig dienst doet als de ambassade van Frankrijk. Beide gebouwen zijn in zeer goede staat en worden goed onderhouden omdat de gebruiksfunctie hoog is. In een van de aangrenzende straten staat ook een koloniaal gebouw dat door de gebruiksfunctie goed geconserveerd is gebleven. Het gaat om een theatergebouw uit het begin van de twintigste eeuw, dat met een intern casino als amusement voor de Fransen is gebouwd. Dit zijn een paar van de weinig geconserveerde koloniale gebouwen.

Andere koloniale architectuur van La Nouvelle Ville, vooral de Franse woningen (waaronder veel flats met prachtige raam- en balkonconstructies) die een bijzonder contrast vormen met de traditionele Arabische architectuur van de Medina zijn sterk in verval. Het gevolg hiervan is een verpauperd straatbeeld in een groot deel van een stad met een erg rijke en diverse geschiedenis.

⁷⁶ Hiermee werd het nieuwe, Franse gedeelte van de stad Tunis bedoeld.

⁷⁷ Perkins, K. J., *A History of Modern Tunisia*, 44-46.

3.2 Pijnlijke geschiedenis, herinnering en identiteit in Tunis

Tunesië heeft een economie die vooral op toerisme draait. Het land staat bekend een erg divers aanbod te hebben. Er zijn veel all-inclusive hotels aan de kust voor zon, zee en strandvakanties, men kan op safaritochten gaan in de Sahara, genieten van veel natuurschoon in het berggebied van het noorden en men kan steden bezoeken met middeleeuwse stadskernen en traditionele bazaars. Voor de historieliefhebbers zijn er veel Romeinse ruïnes te bezoeken. Bij een bezoek enkel aan Tunis zijn bijna alle genoemde bezienswaardigheden/activiteiten verenigd terug te zien. De stad ligt aan zee, heeft een prachtige Medina en Romeinse overblijfselen zijn te bewonderen in de buitenwijken. Een groot deel van de stad, La Nouvelle Ville, blijft echter buiten schot als erfgoed, ondanks vele panden die van monumentale waarde zijn.

In juli 2009 heb ik voor het laatst zelf een bezoek gebracht aan de stad. Daar heb ik deelgenomen aan georganiseerde stadswandelingen en heb ik musea bezocht. Bovendien heb ik die plekken in Tunis bezocht die door het gerenommeerde *Institut National du Patrimoine*, als stedelijke en nationaal erfgoed worden betiteld. Het ging hier vooral om gebouwen in het oude Medina, mausoleums van Ottomaanse vorsten en overblijfselen van middeleeuwse stadspoorten. De Medina staat dan ook sinds 1979 op de Werelderfgoedlijst van de UNESCO. Waarom wordt er in de citymarketing van Tunis nauwelijks verwezen naar de architectuur uit de koloniale tijd? Dé Tunesische autoriteit op het gebied van erfgoed, het eerder genoemde *Institut National du Patrimoine*, besteedt hier helemaal geen aandacht aan, zoals bleek uit een grondige analyse van de website en het lezen van de huidige projecten en lezingen en die uit het verleden.⁷⁸ De website van de gemeente van Tunis, die ook toeristische doeleinden heeft, noemt enkele gebouwen, waaronder de kathedraal Saint Vincent de Paul en twee hooggeprezen lyceums die in de vorige eeuw door Fransen zijn gebouwd.⁷⁹ Waarom blijft het hierbij? Waarom wordt het koloniale gedeelte van de stad niet ook omarmd als erfgoed en aangeprezen als bezienswaardigheid? Waarom is er nauwelijks interesse of zijn er geen fondsen voor restauratie? Dit zijn kwesties die ik me ter plekke afvroeg, en die het idee voor het onderwerp van deze scriptie geïnitieerd hebben.

---

⁷⁸ <http://www.inp.rnrt.tn/>

⁷⁹ <http://www.commune-tunis.gov.tn/publish/content/article.asp?id=38>

Geschiedenis, Lieux de mémoire en identiteit

Ongetwijfeld zal de vervallen staat van de architectuur van La Nouvelle Ville te wijten zijn aan meerdere redenen, verklaringen en complexe omstandigheden. Architectuur is niet alleen tastbaar erfgoed. Het draagt ook veel ontastbaars met zich mee. Zo meende ook de Belgische Johan Lagae in zijn kritische artikel uit het wetenschappelijk tijdschrift *Afrika Focus*, toen hij uit een rapportage van de Amerikaanse *The Getty Conservation Institute* citeerde: "Artefacts aren't statical embodiments of culture, but are, rather, a medium through which identity, power and society are produced and reproduced."⁸⁰ Uit eigen observatie en uit literatuur over deze kwestie komen de volgende mogelijke verklaringen naar voren:

Ten eerste wekt recente geschiedenis wellicht geen interesse. Het koloniale verleden van Tunis is in vergelijking met die van Antigua en Willemstad nog erg recent. Het land heeft in 1956 de onafhankelijkheid verkregen. Veel van de koloniale gebouwen van La Nouvelle Ville hebben tegenwoordig een (weliswaar verpauperde) woonfunctie. De bewoners van de stad zijn gewend aan de gebouwen en zien daar het monumentale, het speciale of de historische waarde niet van in. Het feit dat het interieur van deze woningen enigszins is aangepast aan moderne omstandigheden speelt hier ook een rol in. De architectuur uit tijden van de Ottomaanse overheersing en nog verder terug, uit de antieke tijden van de Romeinse overheersing lijken glorieuzer. Daar zijn geen pijnlijke herinneringen meer aan over. Bovendien lopen geschiedenis en mythologisering door elkaar, waardoor die delen van de geschiedenis eerder op een voetstuk worden geplaatst in literatuur, onderwijs en uiteraard in de erfgoedindustrie.

Koloniale architectuur als *Lieux de mémoire*: Het begrip *Lieux de mémoire* werd in de jaren tachtig van de vorige eeuw geïntroduceerd door de Franse historicus Pierre Nora. Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog wordt het thema van 'herinnering' veel besproken in werken van historici en filosofen. Het is uiteraard veel ouder, maar vanaf de verschrikkingen van de jaren veertig van de vorige eeuw onderkende dit thema een flinke stimulans. Nora projecteerde zijn innovatief concept, het verbinden van het collectief geheugen van de Fransen aan fysieke plaatsen van historische betekenis, vooral op de Franse, binnenlandse

---

⁸⁰ Lagae, J., *From 'Patrioine partagé' to 'whose heritage'?* Critical reflections on colonial built heritage in the city of Lubumbashi, Democratic Republic of the Congo in: *African Focus* (Vol. 21 nr. I 2008) 15.

geschiedenis. Het collectief geheugen zou een buitenplaats of gebouw associëren met een herinnering uit de geschiedenis.⁸¹ Als we dit concept gebruiken om naar koloniale architectuur te kijken, komen we al gauw op pijnlijke herinneringen die misschien worden opgewekt door de gebouwen die ooit zijn neergezet door een onderdrukkende macht. Hierbij komen we alweer op het begrip pijnlijke geschiedenis. Al beweert de Tunesische overheid vriendschappelijke banden met Frankrijk te onderhouden, onder de bevolking moet nog iets van pijn, wrok en onbegrip woeden. Omdat het koloniale verleden nog zo recent is, hebben veel Tunesiërs de kolonisatie aan den lijve ondervonden. Vooral de heftige jaren vlak voor de onafhankelijkheid leven voort in het collectief geheugen. Dit kan tevens een reden zijn waarom menig bewoner van Tunis geen behoefte heeft om koloniale architectuur te omarmen als eigen erfgoed. Het is niet eigen, het werd ooit opgelegd en vormde een breuk met het straatbeeld. Koloniale architectuur wordt misschien deels gezien als onderdeel van de Franse identiteit. Zo komen we op het volgende punt.

Identiteit als voorwaarde: Wanneer men een plaats, object, traditie of gebouw als nationaal erfgoed benoemt, moet het deel uit maken van de identiteit van een bepaalde groep. De term groep wordt hier gebruikt in plaats van ‘land’, ‘natie’, of ‘bevolking’, omdat we al in het geval van Willemstad hebben gezien dat dit erg complex kan zijn, en dat meerdere groepen binnen de grenzen van één land of samenleving van mening kunnen verschillen. Koloniale architectuur is in Tunesië nog steeds omstreden, omdat het niet wordt geaccepteerd als onderdeel van de eigen identiteit. Het is wel deel van de eigen geschiedenis, maar behoort tot de Franse identiteit. Waarom heeft men dit probleem niet of in mindere mate in Antigua en Willemstad? De verklaring is voor de hand liggend. In Guatemala en op Curaçao hebben de kolonisten hele steden gebouwd op lege vlakten. In Tunis was er al bebouwing, maar er kwamen gebouwen bij in dienst van de kolonisator. Door het contrast van de al eeuwen aanwezige eigen architectuur en de nieuwe, vervreemdende architectuur van de kolonisator moest het voor menig inwoner vragen over identiteit en toebehoren opwekken. Door onderdrukking en conflict is de keuze al snel gemaakt als het om een identiteit kiezen gaat. De koloniale architectuur is niet opgenomen in de eigen identiteit, want Tunesiërs hebben door de nog duidelijk tastbare resten van verre verledens keuze uit een heel scala van identiteiten. Zij kunnen zich beroepen op de Arabische, Romeinse of Carthaagse beschavingen als men het

---

⁸¹ P. den Boer, *Geschiedenis, herinnering en 'lieux de mémoire'* in: van der Laarse, R. (ed.) *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005) 48-51.

over de eigen identiteit of geschiedenis heeft. Dit is iets dat in Antigua en Willemstad veel minder mogelijk is, vanwege de andere aard van het kolonialisme in de Nieuwe Wereld, dat veel langer duurde en dieper en overheersender was in alle aspecten, zowel fysiek als cultureel. Dit hoeft echter niet te betekenen dat koloniale architectuur nooit als geaccepteerd erfgoed omarmd zal kunnen worden in Tunis. Zoals we gezien hebben in het vorige hoofdstuk kan het de stad historisch nog gevarieerder maken, en kan het economische voordelen met zich meebrengen, wanneer erfgoedtoeristen hierop geattendeerd worden. Bovendien heeft de Franse kolonisatie in Tunesië al een grote afdruk achtergelaten op infrastructuur, onderwijs, taal en cultuur. Vooral de bewoner van Tunis staat erom bekend erg verfranst te zijn. Elk jaar ontvangt het land duizenden toeristen uit Frankrijk en Frankrijk zelf kent een grote Tunesische gemeenschap van immigranten. Het restaureren en conserveren van mooie architectuur uit een tijd die weliswaar pijnlijk en vernederd was, maar die allesbepalend was voor het moderne Tunesië moet het wel waard zijn. Het lijkt een tegenstrijdig gegeven dat de verfransing niet automatisch heeft geleid tot het behoud van de koloniale architectuur. In vergelijking met andere landen, Algerije bijvoorbeeld, is de onafhankelijkheidsstrijd van Tunesië van kortere duur geweest en minder bloedig verlopen. Is het wel het pijnlijk verleden en de vervreemding die hier de grootste rollen spelen? Of is het een commerciële kwestie en is de koloniale architectuur gewoon nog niet ontdekt als bezienswaardigheid en toeristische trekpleister? Heel recent is de Arabische lente aangewakkerd, dat in Tunesië begon. Het volk kwam in opstand tegen de dictator Zine el Abidine Ben Ali en eist nu een democratische regering. Met deze revolutionaire gebeurtenis zijn ook nieuwe discussies over de Tunesische geschiedenis en identiteit aangewakkerd. Wie weet wat dit in de toekomst kan betekenen voor de koloniale architectuur van Tunis.

Hoofdstuk 4: Erfgoedtoerisme en koloniale architectuur

In dit hoofdstuk wordt de verbinding gelegd tussen koloniale architectuur, erfgoed en toerisme.

4.1 Erfgoedtoerisme gedefinieerd

Het bezoeken van plaatsen met een culturele en historische waarde speelt een grote rol in de toeristenindustrie van vandaag. Er is veel hoop gevestigd op het idee dat erfgoedtoerisme misschien als een middel tegen de bestrijding van armoede en economische ontwikkeling kan dienen. Erfgoedtoerisme bestaat dankzij het gebruik van het tastbare en ontastbare verleden als bron voor toerisme. Het beslaat het gebied van bestaande culturen en volkstradities, zoals deze zijn geërfd uit het verleden. Andere immateriële erfgoedelementen zijn muziek, dans, festivals, religie en culinaire en artistieke tradities. Onder tastbaar of materieel erfgoed rekent men de bebouwde omgeving, inclusief monumenten, historische publieke gebouwen of huizen, kastelen, forten, boerderijen, religieuze gebouwen, musea en archeologische ruïnes en relieken. In het verleden is de meeste aandacht uitgegaan naar het erfgoed van de elite (landhuizen, kastelen, religieuze gebouwen), maar tegenwoordig wordt erkend dat alledaagse cultuuruitingen van het leven van de gewone man niet mogen worden uitgesloten. We kunnen hierbij denken aan het erfgoed van (land)arbeiders, mijnwerkers, vissers, slaven, minderheidsgroepen, vrouwen en kinderen.

In deze scriptie gaat het om een heel specifieke soort cultureel erfgoed, namelijk koloniale architectuur. Dit is een soort erfgoed dat voornamelijk in de derde wereld voorkomt. Het is moeilijk om een scheidslijn te trekken in de wereld. Welke landen het meest ontwikkeld zijn is misschien wel duidelijk, maar of de drie steden in de derde wereld liggen is lastig te bepalen. Het is wellicht te kort door de bocht om maar twee opties te hebben, eerste of derde wereld, Noord of Zuid, rijk of arm. We kunnen een wereld niet ontkennen, waar niet direct een hongersnood heerst, maar die wel minder perspectieven te bieden heeft, minder economisch en infrastructureel ontwikkeld is als de eerste wereld. Landen zoals Guatemala, Curaçao en Tunesië zijn hier voorbeelden van. Voor de rest van dit hoofdstuk is het echter wel belangrijk om een scheidslijn te maken. Weloverwogen kies ik voor de benamingen van D. Timothy en G. Nyaupane in *Cultural heritage and tourism in the developing World: A regional perspective*. Zij maken een onderscheid tussen *developed countries* en *developing*

countries. Vrij vertaald gaan we verder met de termen ontwikkelde landen en ontwikkelingslanden. Volgens Timothy en Nyaupane groeit behalve het mondiale erfgoedtoerisme ook het toerisme naar én binnen ontwikkelingslanden. Ergens kruisen deze twee lijnen elkaar, want veel bezocht erfgoed ligt in ontwikkelingslanden. Ongeveer zestig procent van de plaatsen op de Werelderfgoedlijst van UNESCO ligt in ontwikkelingslanden.⁸² Ontwikkelingslanden met een (sub)tropisch klimaat hebben in het verleden hun publiciteitsactiviteiten vooral gericht op massatoeristen die gingen voor de zon, zee en strandvakanties. Deze vorm van toerisme blijkt veel negatieve effecten te hebben, vooral op sociaal-cultureel en ecologisch vlak. Veel traditionele bestemmingen voor strandvakanties herzien hun promotiebeleid, en willen hun aanbod uitbreiden door erfgoed in het plan op te nemen. Cultureel erfgoed gaat een steeds grotere rol spelen in bestemmingen in het Caribische gebied, Latijns-Amerika en Afrika. Timothy en Nyaupane noemen deze twee toeristenstromen samen een *product mix*.⁸³

Bijna alle landen in deze gebieden zijn voormalige kolonies. We hebben in het vorige hoofdstuk al gezien dat het verleden en het erfgoed dat daarmee samenhangt ongerieflijk en zelfs pijnlijk kan zijn. Dat geldt niet alleen voor architectuur, maar ook voor ander tastbaar en ontastbaar erfgoed. In het Caribische gebied is het slavernijverleden voor de bevolking wel pijnlijk erfgoed, maar vormt tevens een interessante factor voor het erfgoedtoerisme. Deze tegenstrijdigheid is een van de redenen waarom ook erfgoedtoerisme niet wordt ontzien van kritiek. Over toerisme wordt vaak beweerd dat het de moderne manier is om meer vrede en begrip in de wereld te brengen. Vermindering van vooroordelen, conflicten en spanningen zouden hier gevolgen van zijn. Volgens Gregory Ashworth en Yaniv Poria in hun artikel *Heritage tourism- Current resource for conflict* zijn dit alleen maar speculaties.⁸⁴ Toeristen bezoeken erfgoedplaatsen, en deze zijn vaak verbonden aan politieke ideologieën. Ook is er veel erfgoed dat groepen verdeelt. Klasse, status, macht en nationalisme worden allemaal betrokken bij de presentatie van erfgoed. Erfgoed is dus ook aan verandering onderhevig, want degene of de bevolkingsgroep met de meeste macht bepaalt. En als dit verandert, dan wordt het erfgoed ook ingewisseld voor ander erfgoed.⁸⁵

---

⁸² D. J., Timothy, en G. P., Nyaupane, *Cultural Heritage and Tourism in the Developing World: A regional perspective* (Abingdon 2009) 5-6.

⁸³ Timothy D. J. en Nyaupane G. P., *Cultural Heritage and Tourism in the Developing World*, 7.

⁸⁴ G. Ashworth en Y. Poria, *Heritage tourism- Current resource for conflict* in: *Annals of Tourism Research* (Vol. 36 Nr. 3 2009) 523.

⁸⁵ D. Harrison, en M. Hitchcock, *The Politics of World Heritage. Negotiating Tourism and Conservation* (Cromwell 2005) 6.

Koloniaal erfgoed is nog omstreden omdat het herinnert aan een pijnlijk verleden, dezelfde herinnering maakt ook in de huidige tijd onderscheid tussen (ex)gekoloniseerde en kolonisator, en om de eerder genoemde eigendomskwestie. Een belangrijke reden voor het behoud van koloniale architectuur is het aantrekken van toerisme.⁸⁶ In elke land zijn er verschillende belanghebbenden als het gaat om erfgoed. Een deel is commercieel en handelt uit winstoogmerk. Erfgoed is een attractie en moet geld opleveren. Maar er zijn ook belanghebbenden die erfgoed waarderen om de geschiedenis, de esthetische waarde, of om het belang ervan voor educatieve doeleinden. Zoals in de inleiding is vermeld, kan een gebouw en/of monument meerdere betekenissen van erfgoed, identiteit en herinnering hebben voor verschillende collectieven. Erfgoed kan heel verschillend in betekenis of relevantie zijn voor enerzijds de bewoners van een stad en anderzijds de toeristen. In het geval van Antigua is de koloniale tijd geen levende herinnering meer. Curaçao met de status van 'Bijzondere Gemeente' maakt daarentegen nog steeds deel uit van het Nederlandse koninkrijk en in Tunesië is de in 1956 verkregen onafhankelijkheid nog steeds een levendige herinnering. Alleen al bij deze drie voorbeelden is de situatie erg divers.

---

⁸⁶ D. Harrison, en M. Hitchcock, *The Politics of World Heritage*, 6.

4.2 Erfgoedtoerisme en de eigendoms kwestie verbonden

De huidige groeiende interesse in koloniale architectuur door postkoloniale studies, sociale wetenschappen en voor stedelijke groei in ontwikkelingslanden maakt een groeiende aandacht voor koloniale architectuur tijdens toeristische reizen onvermijdelijk. Deze speelt nu nog vooral op academisch niveau, maar veel academici zijn verbonden aan monumentenzorg en instituten, waardoor ook in de praktijk de omstreken kant van koloniale architectuur meer belicht zal worden. ICOMOS, een internationale organisatie voor monumentenzorg, doet tegenwoordig veel onderzoek naar koloniale architectuur. ICOMOS heeft onlangs de term ‘colonial built heritage’ verwisseld voor ‘shared built heritage.’ Veel Europese landen zoals Nederland en Frankrijk hebben zich namelijk geïnteresseerd getoond in het helpen conserveren van ‘overzees erfgoed.’ Onder de label ‘shared built heritage’ wil de organisatie gelijkheid creëren tussen de voormalige kolonie en het zogenaamde moederland. Lagae stelt dat deze term misleidend is, omdat het suggereert dat beide partijen dezelfde waarden hechten aan het erfgoed. Dit is niet zo, want het behoud van koloniale architectuur wekt hele uiteenlopende reacties op. Bovendien zou het leiden tot problemen in het uitvoeren van beleid, omdat beide partijen zeggenschap hebben.⁸⁷

Koloniale architectuur heeft historische, esthetische, culturele en educatieve waarde. Dit moet net zo erkend worden als het feit dat koloniale gebouwen ook *lieux de memoires* zijn van een pijnlijk verleden. Het erkennen van een monumentale waarde van een gebouw uit de koloniale tijd betekent echter niet het goedpraten van kolonialisme. Als men dat gaat inzien, zal de acceptatie sneller gaan en zal er misschien sneller voor behoud en conservatie worden gekozen. Dit ook gezien de eventuele economische voordelen die bezoeken van toeristen met zich mee kunnen brengen. Erfgoedtoerisme kan goed zijn, indien duurzaam en zonder commerciële uitbuiting van het pijnlijk verleden. Duurzaam wil zeggen dat (een deel van) het geld dat gewonnen wordt uit toerisme voor conservering en restauratie moet worden gebruikt, en dat het toerisme geen schade brengt aan de monumenten.⁸⁸ Ook kan koloniale architectuur misschien wel ‘shared built heritage’ genoemd worden en kunnen twee partijen betrokken zijn bij het beleid. Maar dan is het van uiterst belang dat dit niet resulteert in neokolonialisme. Het land waar het erfgoed zich fysiek bevindt is toch wel de grootste belanghebbende. Erkenning van al het bovenstaande moet niet alleen door een bestuurlijke of intellectuele elite worden

---

⁸⁷ J. Lagae, *From ‘Patrimoine partagé’ to ‘whose heritage?’* 16.

⁸⁸ B. Garrod en A. Fyall, *Managing Heritage Tourism in: Annals of Tourism Research*, (Vol. 27, No- 3 2000) 685.

gedaan. Als koloniale architectuur geen onderdeel uitmaakt van de identiteit van de lokale bevolking, zal het ook nooit helemaal als erfgoed worden aanvaard. Het is iets wat men zelf moet bepalen, eventueel met behulp van bewustwordingsinitiatieven vanuit educatief oogpunt en met de realisering dat niet alles door Europeanen is ontwikkeld, maar dat andere voorouders ook hebben deelgenomen in het bouwproces, al betekende de voornamelijk de fysieke uitvoering ervan. Educatie is ook belangrijk voor toeristen uit het voormalig moederland, zodat er geen conflicten over eigendom komen. Zo kan iedereen koloniale gebouwen bezoeken, zonder confrontatie met anderen die het eigendom ervan betwisten.

Conclusie

Koloniale architectuur is een verzamelwoord voor de gebouwen en stedelijke ensembles die door een Europese macht ontworpen en gerealiseerd zijn, ten tijde van diens dominantie over een vreemd territorium. Koloniale architectuur is pas sinds een aantal decennia een hoofdonderwerp geworden in wetenschappelijke literatuur en artikelen over architectuurgeschiedenis. Dit werd aangewakkerd door de opkomst van postkoloniale studies en de aandacht die de UNESCO vanaf de jaren 1970 aan het onderwerp gaf. In deze scriptie staan drie gebieden centraal, en wordt hun omgang met koloniale architectuur als erfgoed onderzocht. Hier is gekeken naar het beleid van overheden, commercieel belanghebbenden en de positie van de lokale bevolking tegenover erfgoed dat aan een ongerieflijk verleden doet denken.

Koloniale architectuur begon in Antigua en Willemstad vanaf de zestiende en zeventiende eeuw. De Spanjaarden zetten in 1492 voet aan wal in de Nieuwe Wereld en in 1541 werd Santiago de los Caballeros de Guatemala gesticht, zoals Antigua initieel werd genoemd. De bewoners, een mix van Spanjaarden en Indianen, ontwikkelden eigen bouwstijlen, waarbij invloeden uit Spanje werden gebruikt, maar aanpassingen aan het klimaat en aardbevingen moesten worden gedaan. De meeste ruïnes die nu over zijn, waren kerken en kloosters. Het eiland Curaçao werd in de jaren dertig van de zeventiende eeuw van de Spanjaarden overgenomen door de West-Indische Compagnie. De stad Willemstad groeide om de haven en het Fort Amsterdam heen. Door de eeuwen heen is hier architectuur ontstaan die bestond uit zowel uit Holland geïmporteerde als lokale materialen. De relatief goed gebleven architectuur en de unieke, hybride uitstraling van de twee steden heeft geresulteerd in plaatsingen op de Werelderfgoedlijst van de UNESCO. De derde stad, Tunis heeft enkele goed geconserveerde gebouwen uit de koloniale tijd. Tunesië is van 1881 tot 1956 een Franse kolonie geweest. Een groot deel van de stad bestaat uit koloniale architectuur in verval.

In welke mate wordt de koloniale architectuur van Antigua, Willemstad en Tunis gekoesterd en geconserveerd als nationaal erfgoed? In Antigua worden de overblijfselen van koloniale architectuur goed geconserveerd, het is een overheidstaak en er is een commissie aangesteld om zorg te dragen voor beleid en educatie van de bevolking over de architectuur als nationaal erfgoed. In de citymarketing van de stad speelt de koloniale architectuur een hoofdrol. Uit de presentatie ervan op de toeristische websites kunnen we concluderen dat het de belangrijkste

toeristische trekpleister is van de stad. Maar de architectuur wordt wel gepresenteerd als een icoon, als iets van uitzonderlijk esthetische waarde, maar zonder een historische context van pijnlijk, koloniaal verleden. Hetzelfde kan geconcludeerd worden uit de websiteanalyse die is toegepast op Willemstad. Ook daar is de citymarketing erg gericht op het presenteren van koloniale architectuur als ‘must see,’ met weinig diepgang in de begeleidende teksten. De citymarketing van beide steden voert UNESCO ook herhaaldelijk op als autoriteit, als een extra bewijs waarom de stad bezocht moet worden. De analyse weerspiegelt de visie van de overheid en commercieel belanghebbenden. Op de vraag hoe de lokale bevolking er tegenover staat is weinig literatuur beschikbaar. In Willemstad hebben twee professionals toegelicht dat dit problematisch is. Er is nog veel desinteresse, doordat architectuur nog als elitaire aangelegenheid wordt gezien en omdat de monumenten is het verleden teveel als Europees werden beschouwd, waardoor de bevolking ze niet als eigen erfgoed beschouwde. Door de vele projecten voor bewustwording en een modernere visie is er wel een mentaliteitsverandering gaande. Een heel andere tendens van omgang met koloniaal erfgoed is zichtbaar in Tunis. Daar is de koloniale architectuur, die nog wel het jongste is van de drie steden, sterk in verval. Het wordt ook helemaal niet beschouwd als nationaal erfgoed. Een aantal gebouwen dat goed is onderhouden, wordt nog gebruikt. Het zijn de bezoekers van de kathedraal en het theatergebouw die verpaupering voorkomen.

Wat zijn de verschillen en de overeenkomsten en hoe zijn deze te verklaren? Er zijn erg veel overeenkomsten tussen de omgang met koloniale architectuur als nationaal erfgoed in Antigua en in Willemstad. Conservering en onderhoud zijn belangrijk voor het stedelijk gezicht en toerisme, en projecten laten zien dat er ook stedelijke bewoners zijn die zich ervoor inzetten omdat ze het deel vinden uitmaken van hun erfgoed. In Tunis is hier nog helemaal geen sprake van. Wanneer men een plaats, object, traditie of gebouw als nationaal erfgoed benoemt, moet het deel uit maken van de identiteit van een bepaalde groep. Koloniale architectuur is in Tunesië nog steeds omstreden, omdat deze niet wordt geaccepteerd als deel uitmakend van de eigen identiteit. Deze omstredenheid is in veel mindere mate aanwezig in Antigua en Willemstad. In Guatemala en op Curaçao hebben de kolonisten hele steden gebouwd op lege vlakten. In Tunis was er al bebouwing die ineens naast de architectuur van de onderdrukkende macht kwam te staan. Door het contrast van de al eeuwen aanwezige architectuur en de nieuwe, vervreemdende architectuur moest het voor menig inwoner vragen over identiteit en toebehoren opwekken. Door onderdrukking en conflict is de keuze al snel gemaakt als het om een identiteit kiezen gaat. De koloniale architectuur is niet opgenomen in

de eigen identiteit, want Tunesiërs hebben door de nog duidelijk tastbare resten van verre verledens keuze uit een heel scala van identiteiten. Zij kunnen zich beroepen op de Arabische, Romeinse of Carthaagse beschavingen als men het over de eigen identiteit of geschiedenis heeft. Al waren deze beschavingen eigenlijk ook machten van buitenaf, zij worden beschouwd als voorouders. Dit is iets wat in Antigua en Willemstad veel minder mogelijk is, vanwege de andere aard van het kolonialisme in de Nieuwe Wereld, dat veel langer duurde en een grotere metamorfose van het continent teweegbracht.

Onder welke voorwaarden kan koloniale architectuur een belangrijke factor worden in het mondiale erfgoedtoerisme? Erfgoedtoerisme heeft positieve en negatieve kanten. Maar aangezien de toeristenindustrie groeiende is, is de vraag was erfgoedtoerisme voor koloniale architectuur betekent relevant. Koloniale architectuur heeft historische, esthetische, culturele en educatieve waarde. Dit moet net zo erkend worden als het feit dat koloniale gebouwen ook herinneringen dragen van een pijnlijk verleden. Het erkennen van een monumentale waarde van een gebouw uit de koloniale tijd betekent echter niet het goedpraten van kolonialisme. Als men dat gaat inzien, zal er sneller voor behoud en conservatie worden gekozen. Duurzaam erfgoedtoerisme kan economische voordelen met zich meebrengen voor koloniale architectuur. De toeristenstromen moeten dan geen schade berokkenen aan het erfgoed, en de inkomsten moeten deels uitgegeven worden aan onderhoud en restauratie. Ook kan koloniale architectuur misschien wel ‘shared built heritage’ genoemd worden en kunnen twee partijen betrokken zijn bij het beleid. Maar dan is het van uiterst belang dat dit niet resulteert in neokolonialisme.

Als koloniale architectuur een elitaire of vakgerichte aangelegenheid blijft, gaat het geen onderdeel uitmaken van de identiteit van de lokale bevolking. Dit is wel een voorwaarde om koloniale architectuur tot nationaal erfgoed te kunnen beschouwen.⁸⁹ Het is iets wat men zelf moet bepalen, eventueel met behulp van bewustwordingsinitiatieven vanuit educatief oogpunt en met de realisering dat niet alles door Europeanen is ontwikkeld, maar dat andere voorouders ook hebben deelgenomen in het bouwproces. Educatie is ook belangrijk voor toeristen uit het voormalig moederland, zodat er geen conflicten over eigendom komen. Zo kan iedereen koloniale gebouwen bezoeken, zonder confrontatie met anderen die het eigendom ervan betwisten. ■

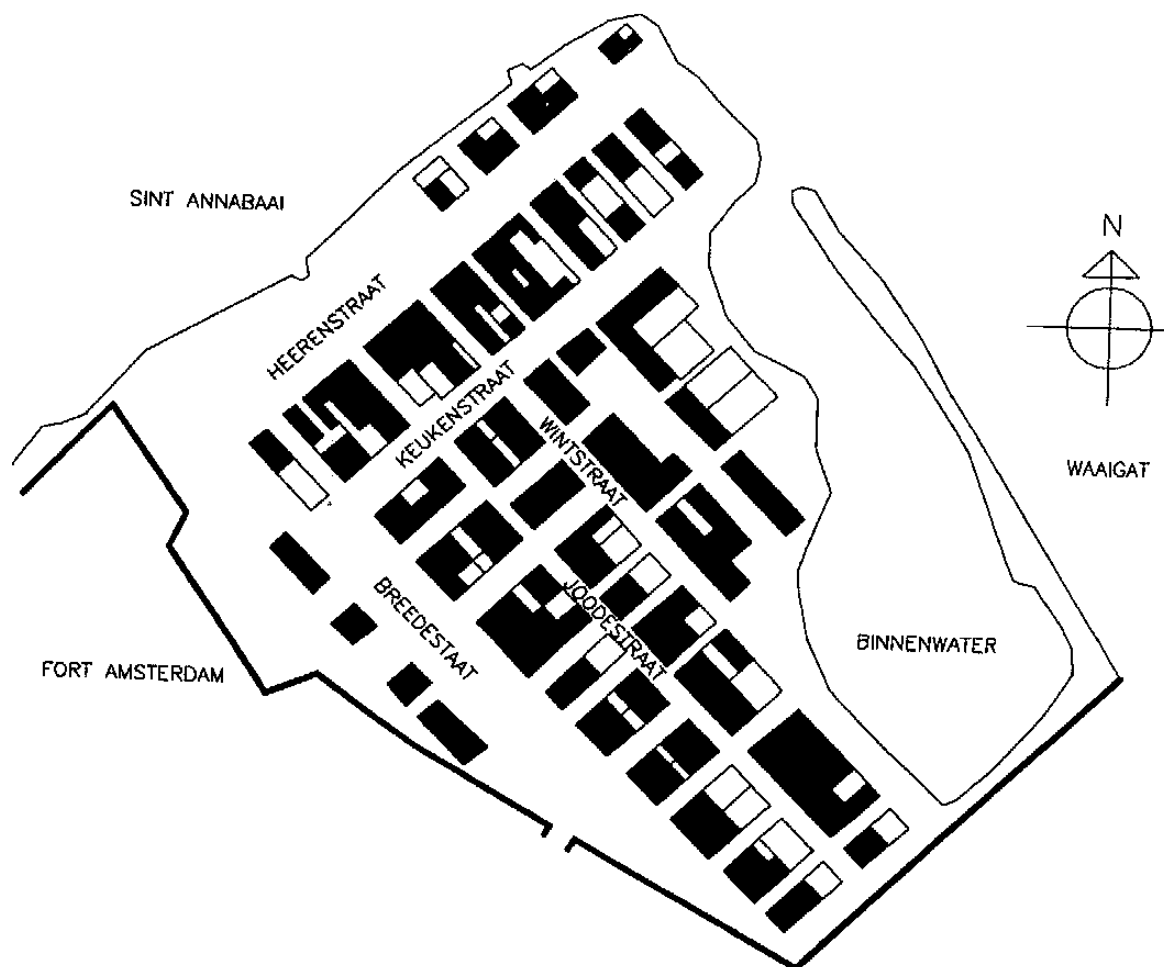
⁸⁹ Het is niet mijn mening dat koloniale architectuur in de drie steden nationaal erfgoed moet worden, ik schets alleen bestaande en hypothetische situaties.

Bijlage: Kaarten

1. Kaart van het stratenpatroon en de ligging van monumenten in Antigua

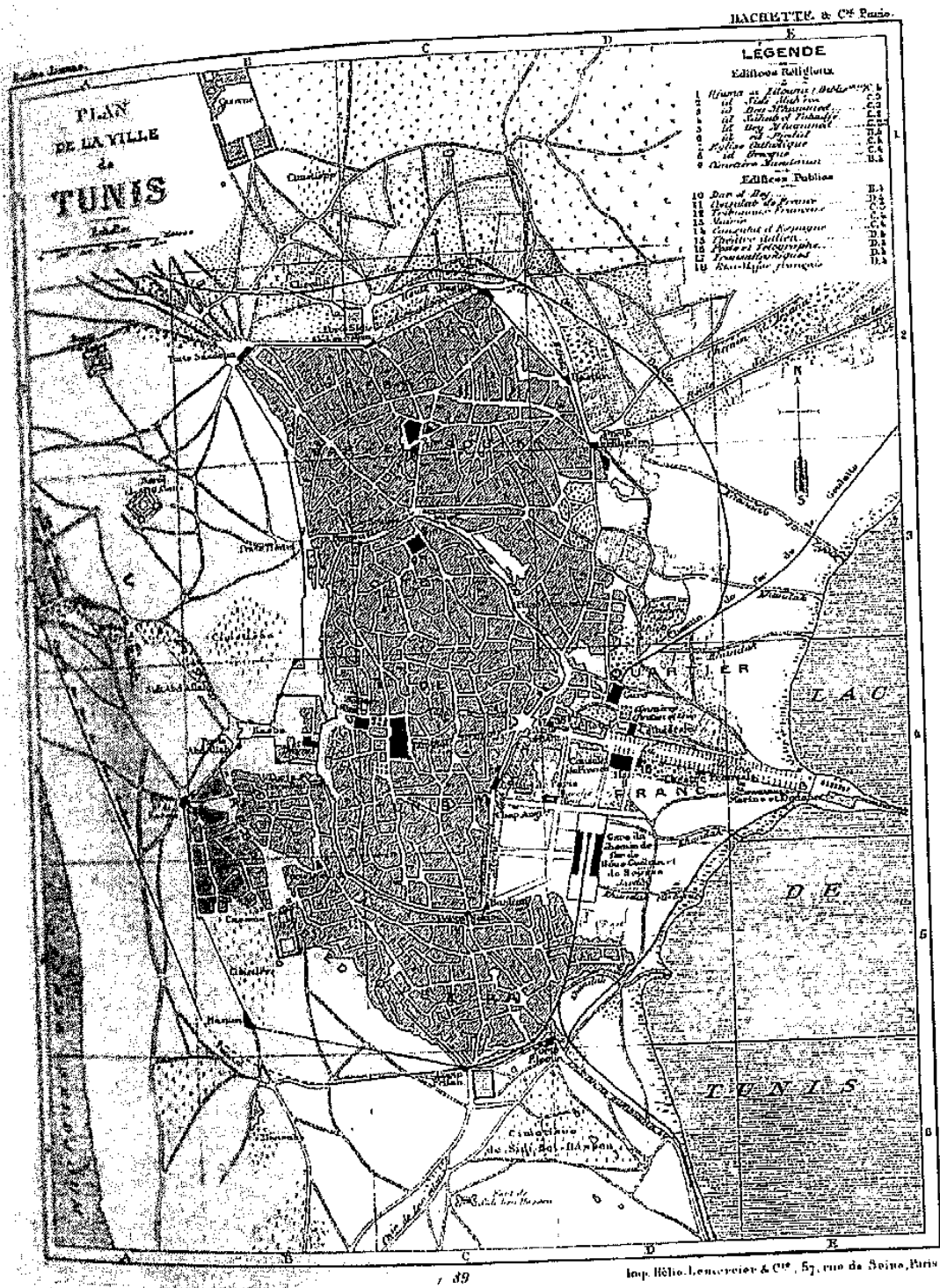

2. Kaart van Willemstad

3. De ligging van Tunis aan het meer

Plan de la ville de Tunis, extrait du Guide Joanne, Algérie et Tunisie, Paris, 1889.

Bibliografie

Arnauld, M., *Architecture coloniale et patrimoine: expériences européennes: actes de la table ronde organisé* (Parijs 2006)

Ashworth, G., en Poria, Y., *Heritage tourism- Current resource for conflict* in: *Annals of Tourism Research* (Vol. 36 Nr. 3 2009)

G. J. Ashworth, 'Heritage and the Consumption of Places' in: van der Laarse, R. (ed.) *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005)

Boer, P. den, *Geschiedenis, herinnering en 'lieux de mémoire'* in: van der Laarse, R. (ed.) *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005)

Gaastra, F. S., *De geschiedenis van de VOC*, (Zutphen 2007)

Groll, T. e.a., *Curaçao Willemstad Monumentenstad* (Amsterdam 1990)

Groll, T., *The Dutch overseas: Architectural survey: Mutual heritage of four centuries in three continents* (Zwolle 2002)

Foster, L. V., *A brief history of Central America* (New York 2007)

Garrod B. en Fyall A., *Managing Heritage Tourism*, in: *Annals of Tourism Research*, (Vol. 27, No. 3 2000)

Hall, Stuart, 'Un-settling "the heritage": re-imagining the post-nation' in: Arts Council of England ed., *Whose heritage? The impact of cultural diversity on Britain's living heritage. National Conference at G-Mex, Manchester 1st - 3rd november 1999* (London 2000)

Harrison, D., en Hitchcock, M., *The Politics of World Heritage. Negotiating Tourism and Conservation* (Cromwell 2005)

Hart, J., *Comparing Empires. European Colonialism from the Portuguese Expansion to the Spanish-American War* (New York 2003)

Hart, J., *Empires and colonies* (Cambridge 2008)

Johnston A., *French Rule in Tunis*, in: *Journal of the Royal African Society* (Vol 4 No. 15 1905)

Lagae, J., *From 'Patrioine partagé' to 'whose heritage'? Critical reflections on colonial built heritage in the city of Lubumbashi, Democratic Republic of the Congo* in: *African Focus* (Vol. 21 no. I 2008)

Lasansky, D. Medina e.a., *Architecture and Tourism. Perception, performance and Place* (Oxford 2004)

Lowenthal, D., 'Heritage and history. Rivals and partners in Europe,' in: van der Laarse, R. (ed.) *Bezeten van vroeger. Erfgoed, identiteit en musealisering* (Amsterdam 2005)

- Markman, S.D., *Colonial architecture of Antigua Guatemala* (Carolina 1966)
- Markman, S. D., 'Santa Cruz, Guatemala, and the Spanish Colonial Architecture of Central America in: *Journal of the Society of Architectural Historians*, (Vol 15 No. 1 1956)
- Quintanilla Meza, C. H., *Joyas Coloniales* (Antigua 1960)
- Perkins, K. J., *A History of Modern Tunisia* (Cambridge 2004)
- Rosenwein, B., *A short history of the Middle Ages* (Toronto 2009)
- Sebag, P., *Tunis, Histoire d'une ville* (Parijs 1998)
- Telkamp, G. J., *Urban history and European expansion : a review of recent literature concerning colonial cities and a preliminary bibliography* (Leiden 1978)
- Tignor, R. e.a., *Worlds Together, Worlds Apart. A History of the Modern World from the Mongol Empire to the Present* (New York 2002)
- Timothy D. J. en Nyaupane G. P., *Cultural Heritage and Tourism in the Developing World: A regional perspective* (Abingdon 2009)
- Veracini, L., *Settler Colonialism: A theoretical overview* (Cambridge 2010)
- Waltmans, H., *Een Koninkrijk met de West: hoofdstukken uit de politieke geschiedenis van de Nederlandse Antillen en Aruba 1634-2000* (Oosterhout 2003)
- Wright, G., *The politics of design in French colonial urbanism* (Chicago 1991)
- Zeijden, Albert van der, *Volkscultuur van en voor een breed publiek. Enkele theoretische premissen en conceptuele uitgangspunten* (Utrecht 2004)

Internetbronnen

Stanciulescu, G.C., *City Image- As tourism destination*, 1218-1219 op:

http://econpapers.repec.org/article/orajournl/v_3a4_3ay_3a2008_3ai_3a1_3ap_3a1218-1222.htm

<http://www.inp.rnrt.tn>

<http://www.commune-tunis.gov.tn/publish/content/article.asp?id=38>

<http://www.asmtunis.com/historique.php>

<http://www.curacao.com/>

<http://whc.unesco.org/en/list/65>

<http://www.curacaomonuments.org>

<http://whc.unesco.org/en/list/65>

Bronnen afbeeldingen

Afbeelding 1: www.antiguadailymotion.com

Afbeelding 2: Markman, S. D., 'Santa Cruz, Guatemala, and the Spanish Colonial Architecture of Central America in: *Journal of the Society of Architectural Historians*, (Vol 15 No. 1 1956) 14.

Afbeelding 3: www.descubreantigua.com/Iglesia-y-Convento-de-Capuchinas/04-03-2011-Imagen-clasica-del-Convento-de-Capuchinas.htm

Afbeelding 4: www.werelderfgoed.nl/media/Willemstad/200/Gouverneurspaleis_200.jpg

Afbeelding 5: Uit eigen collectie.

Afbeelding 6: Uit eigen collectie.

Afbeelding 7: Uit eigen collectie.

Bijlage: Kaarten

Kaart 1: http://www.larutamayaonline.com/guatemala/maps/antigua_guatemala_map.php

Kaart 2: Buddingh, B. R., *Van Punt en Snoa. Onttaan en groei van Willemstad, Curaçao vanaf 1634, De Willemstad tussen 1700 en 1732 en de bouwgeschiedenis van de synagoge Mikvé Istraël-Emanuel 1730-1732* ('s-Hertogenbosch 1994)

Kaart 3: Sebag, P., *Tunis, Histoire d'une ville* (Parijs 1998)